

2024 • 5

LXXVII. évfolyam • május

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

Tartalom

Rostás-Péter Emese: Májusban, ragyogásban. 3

enciklopédia

Serdült Benke Éva: Egy nagy színésznő emlékezete 4

emlék-lapok

Benkő Levente: Levelek a háborúból 9

közösség

Tar Károly: Erdélyből elszármazott tollforgatók Svédországban 14

könyvesház

Kovács András: Míves famunkák Erdélyben 22

galéria

Balla Sándor: Külföldiek mindenhol 25

kérdező

Csog Szidónia: „A vers is egy formája a kapcsolatteremtésnek”. Beszélgetés
Egyed Emese költővel, irodalomtörténésszel, egyetemi tanárral. 27

méltatás

Visky András: Hány ember László Bakk Anikó?
Az EMKE életműdíjjal tüntette ki a pedagógust, művelődésszervezőt 31

Lapszámunk szerzői:

Csog Szidónia – újságíró, Kolozsvár
Kovács András – művészettörténész, egyetemi professzor, Kolozsvár
Serdült Benke Éva – tanár, Paks
Tar Károly – író, Lund (Svédország)
Visky András – író, dramaturg, egyetemi tanár, Kolozsvár

A címlapon Stockholm 1980-ban. Előtérben a Södermalmstorg, szemben a Stadsholmenen
a német templom (Tyska kyrkan). Kép: Fortepan/Mezey András. A hátsó borítón Nemes
Márton *Techno Zen* című installációjának részlete a magyar pavilonban, a 60. Velencei
Biennálén. Kép: Bíró Dávid, Bilák Krisztina.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Májusban, ragyogásban

Szentgyörgyön csak egyszer vannak egy évben Szent György-napok, de Kolozsváron kétszer is vannak Kolozsvár-napok – állapította meg a nagyobbik lányom még kisebb korában, mikor azt látta, hogy Kolozsváron nemcsak a magyar napok a városünnep, hanem a sok fesztivál mellett abból is akad plusz egy. A mérleg nyelve ettől még nem billent egyértelműen az utóbbi város felé, az állandó „Hol szeretem jobban?” versenyben később csak az iskolai barátságok hódították el gyakran Szentgyörgytől a gyermekeimet, még a vakációk idején is.

Az áprilisi szentgyörgynapozás viszont megmaradt, soha nem hagytuk ki, de utána, még a tavasz végén, már a nyár elején – mindenképp a tanév vége előtt – egyre több lett a helyi magyarságot megcélzó szabadtéri rendezvény Kolozsváron. A majális itt időben mozgó jelenség, a hagyományos május elseje végképp nem játszik, inkább amolyan május körüli időpontot igyekeznek betájolni a szervezők. A tánccház civil szervezetek Folkmajálisa nyitja a sort idén, 25-én immár második alkalommal egész napos népzene, néptáncos műsor lesz a Hója-erdő szélén, a falumúzeumban (hivatalos nevén: az Erdélyi Néprajzi Múzeum szabadtéri részlegén). A Folkmajális a pár évtizeddel ezelőtti majálisok hagyományát szeretné feleleveníteni. A régi városlakók azt mesélik, akkoriban a hivatalos program szerinti, betonszínpados folklórműsor és katonazene mellett környékbeli népi muzsikusok is húzták a talpalávalót – nem a színpadon, hanem amolyan alternatív szórakozásként, kisebb, baráti csoportosulásokban. A Monostor végi Colina parkban 2018-tól rendezik meg a Kolozsvári Majálist, a korábban Családi Majálisnak nevezett rendezvény addig szintén a Törökvágásnál, a Hója-erdő mellett zajlott. Néhány éve, talán azért, hogy a járványhelyzetből jobban kimozdítsa az embereket, a nemzetközi gyermeknappal kapcsolódik össze, így nemcsak a családi jelző miatt, de ezért is több a gyermekeknek szóló program. Idén pedig pontosan június elseje a meghirdetett időpont. Még valamennyire a tavaszi kolozsvári ünnepkörhöz tartozik, de májusról, június elejéről idén június végére módosult az időpontja a helyi ünnepi (tizenharmadik) könyvhétnek, amely több helyszínváltás után most már csak részben nevezhető szabadtérinek. A Mátyás-ház előtti, különösen forgalmas helyszínt a félreesőbb Fogoly utca követte, majd bevonultak a könyvek a Bánffy-palotába, az udvaron zajló könyvbemutatók, koncertek szünetében nyílik alkalom a baráti beszélgetésekre, találkozásokra.

A találkozások pedig nagyon fontosak itt, ahol egy kisvárosnyi magyar él egy nagyvárosban. Ahol a különböző kulturális eseményeknek egész tömkelege zajlik, sok a „magyar munkahely”, a szakmai és más jellegű csoportosulás, de amelyek között – főként az időszűke miatt – nehézkes az átjárás. A szabadtéri rendezvények ezeket a korlátokat törik át, a váratlan találkozások katartikus élményeivel ajándékozzák meg a látogatókat. Minél nyitottabb egy rendezvény, legalábbis térben, annál több olyan ember is megfordul rajta, aki a hétköznapokban nem tudja igazán megélni a magyarságát. Számukra, az identitásuk megszilárdítása miatt, sokkal fontosabb egy-egy ilyen rendezvény, hiszen jó néhány éve még voltak olyanok, akik a város peremkerületeiből nagyjából soha nem látogattak el a központba, a magyar napok viszont őket is odavonzották. Így tudták meg, hogy a standokon látható magyar nyelvű könyveket olyan helyi könyvesboltokból hozták ki, amelyekben magyar nyelvű könyveket árulnak. A könyvárust és az érdeklődőt egyaránt megrázó párbeszéd egyike volt azoknak a pillanatoknak, mikor a kolozsvári élet buborékjai legalábbis láthatóvá váltak. Az idén a májusi napsütés, reméljük, ugyanezt hozza el: bevilágítja, láthatóvá teszi terünket, városunkat, egymást.

Rita Euresz

Serdült Benke Éva |

Egy nagy színésznő emlékezete

Ajánlom e sorokat Prielle Kornélia, a nemzet nagy színésznője emlékének, aki 198 évvel ezelőtt született Máramarosszigeten, és 118 évvel ezelőtt halt meg Budapesten.

Esorok írója kezdeményezte, hogy a máramarosi egyházközség Sípos István esperes vezetésével a város nagy szülötteről méltó módon megemlékezzen, és az egyház által mindmáig megőrzött Prielle-relikviákból egy kiállítást rendezzen. Az anyagok között sok, ezidáig ismeretlen tárgy is található. Például a húsz évvel ezelőtt az egyháztól állami rendeletre elkobzott és Bukarestbe szállított ezüst babérkoszorúk, amelyeket a művésznő kitüntetésként kapott. Nemesfém anyaguk miatt azonban nem műtárgyakként, hanem nemesfémként őrizték a bukaresti Nemzeti Bankban egészen múlt év nyaráig, amikor is visszaszolgáltatták a szigeti református egyháznak.

E sorok írója a művésznő születésének 180., halálának 100. évfordulóján, 2006-ban felvette a kapcsolatot az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet igazgatójával és munkatársaival, azt gondolva, hogy – figyelembe véve a magyar színjátszás nagy alakjának

évfordulóját és a szülőváros megemlékező szándékát – az ott őrzött relikviák bizonyára felkeltik az intézet szakmai érdeklődését. A máramarosszigeti megemlékezés szervezői szakmai segítséget is reméltek az országos intézettől. (Az intézet elnevezése talán azt sugallja, hogy az országhatáron túli magyar kultúrtörténeti értékek nem tartoznak a hatáskörébe.) Az intézet részéről anyagiak hiányára hivatkozva csak arra került sor, hogy az eredeti dokumentumokról készült, kiállítható másolatokat (fotókat, leveleket, plakátokat) eljuttatták Máramarosszigetre. Mindezért köszönet illeti Gajdó Tamás színháztörténészt, egyetemi tanárt.

A szigeti évfordulós megemlékezést 2006. szeptember 24-én délelőtt tartották a református templomban a vasárnapi istentisztelet keretében. E sorok írójának előadásában elhangzott az alábbi összefoglalás Prielle Kornélia pályafutásáról, majd Tell Edit paksi előadóművész felolvasott a 19. századi szigeti sajtótermékekből, melyek a művésznő fellépéseit méltatták. Az egybegyűlt magyarok a Prielle Kornélia háza helyén több mint száz évvel ezelőtt épült főtéri ház falára elhelyezett emléktábla leleplezésén vettek részt, az eseményen beszédet mondott a város magyar alpolgármestere. A református imatereben a kiállított tárgyak várták az érdeklődőket. Sípos István esperes úr – akinek nagy érdeme e kiállítás létrehozása – bemutatta a relikviákat, felidézte azok visszakerülésének kalandos történetét az egyház tulajdonába. Az eseményről a *Duna Televízió* a híradójában tudósított.

Családi örökségként örökök néhány kétnyelvű színházi plakátot a harmincas évek Romániájából. Ezeket a már muzeális értékű dokumentumokat

A Prielle Kornélia (1826–1906) szülőházán elhelyezett eredeti emléktábla, amelyet magyar szövege miatt eltávolítottak. A márványtáblát a máramarosszigeti református parokián őrzik ma is

Prielle Kornéliáról készült festmény,
Barabás Ilona alkotása

szerettem volna másoknak is megmutatni. Felmerült egy kiállítás ötlete a paksi múzeumban, amely bemutatja az erdélyi magyar színház történetét a kezdetektől. A több erdélyi színház és Magyarországra átkerült művész segítségével összegyűjtött gazdag anyagból meg is valósult a kiállítás, s az érdeklődők örömeire megnyílt a múzeumi világnapon, 2005. május 18-án.

Az anyaggyűjtés során sok máramarosszigeti adatra bukkantam, elbűvöltek a reformkor színházi tudósításai, melyek a frissen megújított magyar nyelven szóltak egy letűnt világból a harmadik évezred emberéhez. Feltárult ezekből az írásokból Máramarossziget múltjának egy darabja, a színházkedvelő szigeti polgárok ízlése, szórakozása, kultúra iránti igénye. Mit láthatnak a színpadon, kiknek tapsolhattak? A korabeli sajtóból tudjuk, hogy a nemzet nagy művészei fordultak meg ebben az észak-erdélyi kisvárosban, melynek szülőtte Prielle Kornélia.

Az átböngészett írásokból elem tárult a vándorszínészek egyáltalán nem romantikus élete, a Dérynéé például, aki soha nem lett a Pesti Magyar Színház (később Nemzeti Színház) társulatának tagja, így pedig járta a vidéket évtizedeken át. Oly sok évet eltöltött az erdélyi színpadokon (naplójában Erdélyt Medveországnak nevezte), hogy nyugodtan tekinthetjük erdélyi színésznőnek.

Vándorszínészek ritkán vetődtek a máramarosi kisvárosba, de ha jöttek, szívesen időztek itt. Déryné Széppataki Róza 1830 júniusában először volt

Szigeten, de nem utoljára. Naplójába ezt írja: „Ott már kellemesen tölt a nyár, a szigeti publikum szeretett színházba járni. Déryné szigeti fellépéseiről az akkor pályája elején álló Prielle Kornélia is megemlékezik: „A Feleki család sokszor emlegette, hogy Déryné az előző években (1844–45-ben – szerz. megj.) nálunk (Máramarosszigeten – szerz. megj.) állandóan vendégeskedett, s hogy miket játszott, már ekkor anyaszerepeket játszott, mint a *Fehérekben* az anyát, aztán a *Szökött katonában* Kamillát, és kedvenc híres szerepe lett az *Egy pohár vízben* Marlborough hercegnő. Kivételesen egyszer-másszor operadrámákat is adott elő, mivel már az operához többé nem jutott. A Feleki család azt is emlegette, hogy Nagybányán és Máramarosszigeten mennyi szeretetben és dicsőségben részesült.”

Déryné lassú visszavonulása egybeesik egy varázslatosan tehetséges fiatal színésznő indulásával, aki sokat tanult nagy elődjétől, Dérynéától. A máramarosszigeti születésű Prielle Kornéliáról van szó, aki a magyar színjátszásban a realista játékmód kezdetét jelentette. A szigeti nyergesmester lánya, Prielle Kornélia 1826. június 1-jén született. Tizenöt évesen, édesanyja korai halála után lépett először színpadra Tóth István zilahi társulatában, Szatmáron. Ezután több erdélyi városban megfordult Kilényi Dávid (Széppataki Johanna, Déryné húgának férje) társulatának tagjaként. A kor szokása szerint a kezdő művészeket a közönség figyelmébe ajánlották a műsorfüzeteknek is beillő színlapokon, Prielle Kornéliát Marosvásárhelyen ekképpen: „...mint szerződött egyén magát t. c. közönség kegyes elfogadásába ajánlani szerencsés”. Eugène Scribe darabjában, az *Egy pohár vízben* Prielle Nelli kisasszony még nem a hercegnőt, hanem Abigailt játszotta – mindez 1843. május 31-én történt, Marosvásárhelyen, az Apolló-palotában. Nemsokára azonban ő lett a „legköltőibb” *Kaméliás hölgy* a pesti Nemzetiben.

A két nagy művésznő, Déryné, az egykor ünnepeelt primadonna, valamint Prielle Kornélia, a jövő nagy ígérete személyesen először 1843 márciusában találkoztak Kolozsváron. Prielle Kornélia élete alkonyán írott visszaemlékezéseiben, amelyek megjelentek a *Budapesti Hírlap* 1906. márciusi számában, így idézi fel nagy példaképének alakját: „Egy általam nem képzelhető szép atlaszköpeny volt rajta, fehér, kék és fekete csíkokkal, ennek kis fekete bársony gallérja s a fején fekete kis bársonykalap az álla alatt csokorra

Rozsnyay Kálmán, Prielle Kornélia negyedik
férje, 1900-ban

kötve, homlokán pedig egy piros rózsza a kalapba tűzve. Mondom, egy kis tünelemény volt nekem.”

Pár héttel később pedig Marosvásárhelyen – amikor mindketten a Kilényi Dávid társulatának a tagjai voltak – Déryné Prielle Kornéliát taníttatta Kilényi kérésére, nemegyszer pedig eljátszotta a fiatal színésznő előtt hajdani nagy szerepeit, melyeket színpadon már mások játszottak. A színpadon való mozgást – amely később Prielle Kornélia játékának legvonzóbb tulajdonsága, művészi alakításainak kiemelkedő vonása lett – talán épp ekkor tanulta meg Dérynéától. De tudjuk, hogy énekre is oktatta a zeneileg képzetlen fiatal színésznőt, méghozzá oly sikeresen, hogy bár prózai színésznő volt, de Kornélia néha egy-egy kisebb operaszerepet is elénekelhetett.

**A két nagy művésznő,
Déryné, az egykor
ünnepeelt primadonna,
valamint Prielle Kornélia,
a jövő nagy ígérete
személyesen először
1843 márciusában
találkoztak Kolozsváron.**

Ami Dérynének sohasem sikerült, az Prielle Kornéliának megadatott 1844-ben. Szerződést kapott egy évre a

Prielle Kornélia fotelje, amelyet 1890-ben kapott kolozsvári rajongóitól

Nemzeti Színházhoz. Szigligeti Ede figyelt fel játékára Nagyszébenben, és egy évadra a Nemzeti Színházhoz hívta Pestre.

Egy év múlva már Feleki Miklós társulatánál játszott Debrecenben. Ekkor történt meg vele novemberben az, hogy Petőfi feleségül kérte. A költő, aki éppen érzelmi válságban volt Júliája vélt hűtlensége miatt, hirtelen ötlettel a szép színésznő rajongó szavai után ezt mondta: „Minthogy én nem kérhetem el a kegyed szép nevét, fogadja el az enyémet, és egyesítse a sajátjával.” Az egyenes beszédet kedvelő költő tehát feleségül kérte a színésznőt. Hogy hogyan is történt mindez a valóságban,

nem tudhatjuk, hiszen mikor Prielle Kornélia visszaemlékezéseit megírta, Illyés Gyula szerint a „költőnek már ércszobrai álltak szerte a tereken”, s lehet, hogy ez befolyásolta a múlt felidézését. Hogy a házasságból semmi nem lett, azt már tudjuk. Petőfi 1847 szeptemberében Szendrey Júliát vette el, Prielle Kornélia pedig színészkollégájához, Szerdahelyi Kálmánhoz ment feleségül 1848-ban, majd válásuk után Hidassy Elek földbirtokoshoz, s azután ismét Szerdahelyihez, 1861 után. Utolsó férje a nála sok-sok évvel fiatalabb Rozsnyai Kálmán ügyvéd volt.

Színészi pályája töretlenül ívelt felfelé, Kassa, Nagyszében, Kolozsvár, Arad

után 1859. április 25-én végleg a Nemzeti Színházhoz szerződött, melynek haláláig megbecsült művésze maradt. A divatos francia darabok és az újabb magyar színművek vezető női szerepkörében tündökölt, Csiky Gergely az ő számára írta a *Nagymama* című darabját, melynek címszerepében 1892-ben, Bécsben fergeteges sikert aratott.

Ő volt a Nemzeti Színház első örökös tagja. Hat és fél évtizedes pályafutása során találkozott és együtt játszott a magyar színháztörténet nagyjaival: Dérynével, Kántorné Engelhardt Annával, a két Egressyvel, a Lendvay házaspárral, Laborfalvi Rózával (Jókaival), később Paulay Edével, Jászai Marival, Újházi Edével. A Nemzeti Színházban aratott sikerei mellett Erdély egyik legnépszerűbb színésznője volt és maradt, pártfogolta, anyagilag segítette az elszegényedett, elaggott színészeket, megcsináltatta nagy elődjének, Kántornénak marosvásárhelyi sírját.

Szülővárosát, Máramarosszigetet rajongva szerette mindvégig. Amikor tehette, nyaranta hazalátogatott, Aknaszlatinán, a Tisza túlsó partján a Pável sósfürdői villájában pihent. 1887-ben, amikor májusban a máramarosszigeti nyári színház megnyitotta kapuit (Csiky Gergely *Buborékok* című darabját mutatták be), Prielle Kornélia is jelen volt a bemutatón, ő hozta a díszfüggönyt Budapestről a színekörnek. (Ezt a díszes függönyt eredetileg a Pesti Nyári Színekör megnyitásokkor használták.) A művésznő, aki a következő este már fellépett, tiszteletdíját az épülő városi kórház javára ajánlotta fel.

Olvasunk bele a *Máramarosi Lapok* 1887. május 22-i számába: „Megnyílt az új nyári színház, melynek első alapkövét a buzgó, fáradhatatlan műkedvelők szereztek [...] eddig bódében, rozzant fakunyhóban kellett játszania az évente odalátogató színészeknek. [...] Hazánk eme végpontján, idegen határokhoz közel, kétszerte szívósabb szeretettel ragaszkodunk nyelvünkhöz és ahhoz a Múzsához, mely a világot jelentő deszkákon bemutatja nekünk az egész világot [...] A színháznak a nemzetiségektől lakott vidékeken az a célja is van, hogy magához édesgesse azt, aki nem magyar, mulattatva tanítsa meg arra a nyelvre, melyet nem nevezhet anyanyelvének... Máramaros-Sziget városára, melynek haladása kell, hogy a vármegye minden lakóját kell, hogy érdekelje, büszkén fog tekinteni magyar és nem magyar egyaránt, mert e város kimutatta szeretetét a kultúra, a művelődés, a nyelv, a művészet iránt... Prielle Kornélia hosszabb gyengélkedés

Sikeres szerepei felhímezve a fotel támlájára

Prielle Kornélia síremléke

által betegen jött le, holott a Nemzeti Színház közönsége hónapok óta nem látta... Utoljára, de nem utolsóul említjük a műkedvelők elnökét, a volt polgármestert, Szöllősy Antalt, ki sokat fáradott, hol örült, hol bosszankodott, de egy perczig sem hagyott fel az eszmével, hogy Szigetnek új színháza legyen. Gyakran panaszkodtak rá, hogy sokba keríti az új múzsa-templomot, majd ismét védelmezték. Most végül [...] utolsó városi közgyűlés is mutatta, nincs senki, aki el ne ismerné, a közönség, a színeszet és a város jó nevéért tette, amit tett. Nyugodt öntudattal szemlélheti a művet, melynek létrehozásában anynyi jó akarattal működött [...] A színházat Nagy György főmérnök tervezte, építkezését vezette és anyagi elismerést nem kért..."

A május 25-i számban a „D” szígnóval megjelent írás a következő összefoglalást adja a *Máramaros* lapban: „Városunk e héten ünnepet ült. Új színházunk felépült s azt ünnepélyesen megnyitották műkedvelőink. Nagy György főmérnöknek, ki e szép, ízléses alkotás eszméjét, oly nemes ízléssel tette valósággá, Szöllősy Antalnak, kinek páratlan erélye, szívós kitartása, buzgósága, mondhatjuk, az ellenzőkkel szemben tanúsított morális bátorsága nélkül nehezen testesült volna meg az eszme, a műkedvelő társaságnak, élén Szöllősy elnökével, Mandics József al-elnökével, Szilágyi István igazgatójával, csaknem egy évtizede igyekezett az új színház eszméjét népszerűvé tenni, s Prielle Kornéliának, ki az eszmét adta: hálaival tartozik városunk.” A *Máramaros* tudósításából a továbbiakat

tudhattuk még meg: „A szombati estén a város »divatja« ellenére a közönség pontosan megjelent. Géczy Lukács zenekara a Rákóczy-indulót eljatszván felgördült a függöny, s a díszes, oszlopos csarnokot ábrázoló színpadon Szabó Emma elszavalta a Prológot, Szabó Sándor versét.” A mai fülnek kissé szokatlan a pátosz, mely e sorokból kicseng, de az akkori szigeti közönség bizonyára meghatódva hallgatta a műzsát és Sziget városát dicsőítő sorokat. Ebből íme egy részlet:

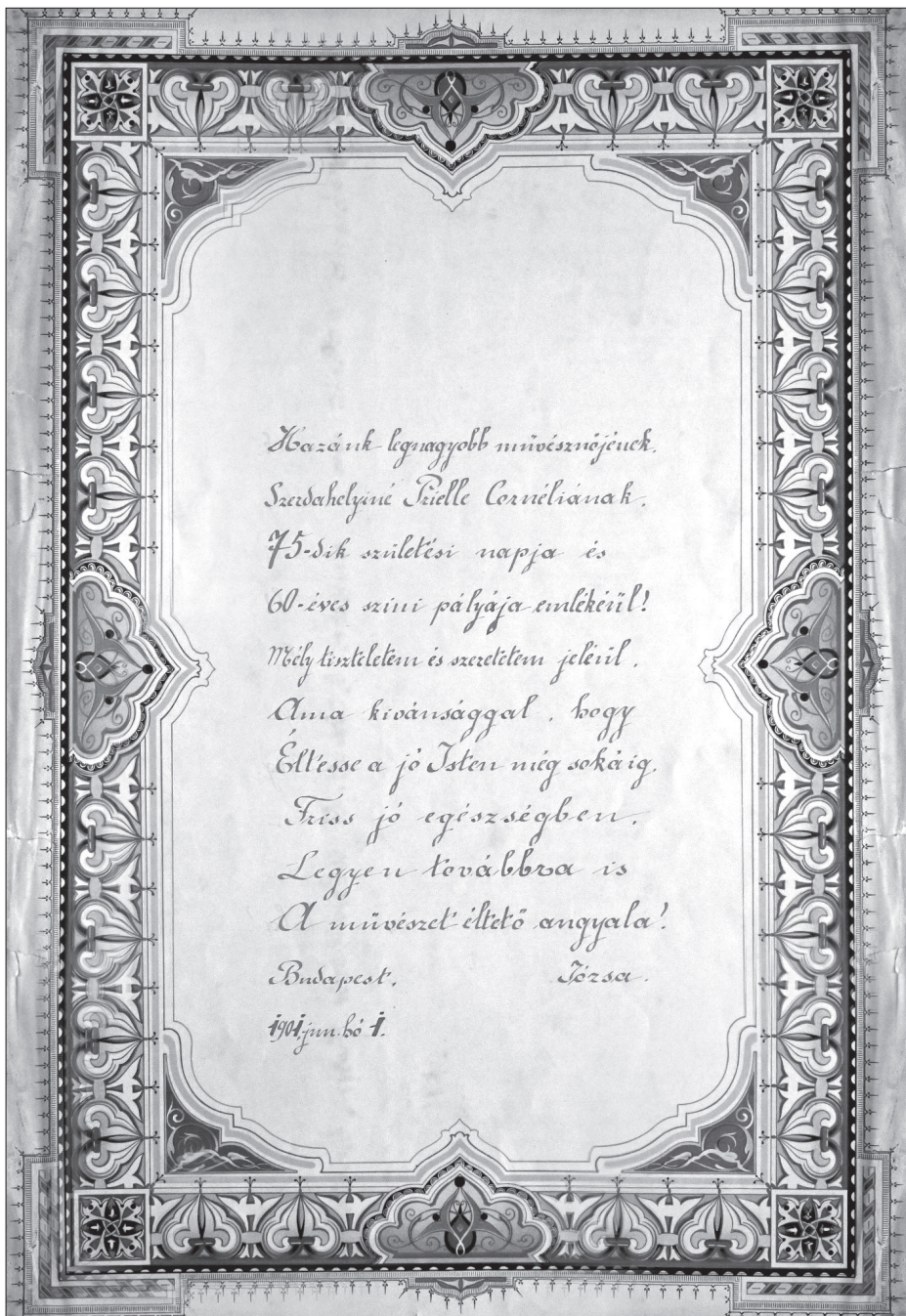
„S e szép vidék is mintha lelkesülne,
Viruló erdőn borostyánt növel,
Hogy majd a művész homloká-
ra tűzze,
Ha rámutathat: célunk itt, közel.
A természet hegyekből alkot bástyát,
E csarnok pedig pajzsot nyújt
nekünk.
Nem dönthetik le úgy védel-
münk várát:
Nyelvben, érzésben, ha egyik
leszünk!”

Csiky Gergely *Buborékok* című darabja került színre. Mint a korabeli tudósításokból kiderül, bár Prielle Kornélia nem örvendett jó egészségnek, a műkedvelő társaság kérésére mégis fellépett a darab főszerepében. Megtudjuk még, hogy a kihívás, taps aránylag kevés volt, „amit azonban annak lehet tulajdonítani, hogy sokkal nagyobb volt a színházban a női, mint a férfi közönség” – jegyzik meg a *Máramarosban*.

A szigetiiek nem panaszkodhattak e napokban, egymást követték a színházi élmények, másnap este ugyanis

Az *utazó* című kis életkép, két egyfelvonásos vígjáték következett volna, mindkettőben Prielle Kornélia fellépését tervezték. A művész azonban az egyik előadást lemondta, így csak fél estét tudott betölteni a rövid színdarab. A kritikában különösen dicsérték Szöllősy Antalné játékát. (Említsük meg itt, hogy Szöllősy Antal felesége, Mauks Hedvig unokatestvére volt Mauks Ilonának, Mikszáth Kálmán feleségének.) Az előadás után a színpadon két nagy és egy kisebb asztal mellett a műkedvelők és a vendégek megvacsoráztak, az estet lelkes pohárköszöntők kísérték. A vendégek szórakoztatására Reszegi díszletmester a színházi vihargéppel olyan szélvihart és mennydörgést támasztott, hogy megtapsolták érte. A színházi tudósítás megemlíti, hogy a két előadás bruttó jövedelme megközelítette az 1000 forintot, ami a korabeli beszámolók szerint nemes célra fordítottatott – a tudósításokból azonban nem derült ki, hogy mi is volt az a nemes cél. A korabeli beszámolókból megtudhatjuk még, hogy a következő napon a szigeti polgári olvasókör tagjai az esős idő ellenére a szlatinai sóvágók zenekarának kíséretében fáklyászenét adtak Prielle Kornélia szállásának ablaka alatt.

A szigeti előadásról néhány nap elteltével, május 28-án Pesten a *Színeszetek Lapja* (Az Országos Magyar Színeszet-Egyesület Közlönye) is megemlékezett a szerző nevének feltüntetésével: „A máramarosszigeti nyári színek szombaton, május 21-én nyitott meg, Szabó Sándor Prológ-jával, melyet Szabó Emma szavalt, továbbá a Buborékok-kal, Prielle Kornéliával,

Dedikáció Prielle Kornélia pályafutásának 60. évfordulóján

ezzel a drága »máramarosi gyémántal«, akit földijei ez alkalomból is fáklyás zenével tiszteltek meg, mint néhány évvel ezelőtt, midőn ott, szülővárosában színészi jubileumát tartván, többször fellépett minden díj nélkül, s százakat jövedelmezett azon színház építési alapjára, melyet most nagy lelkesedéssel szintén vele avattak fel.”

A nyári színikör sok élményt nyújt még a szigetieknek, szeretett színésznőjük, Prielle Kornélia azonban hamarosan elhagyta szülővárosát. Más színházakban sok siker várt még rá.

1890-nyarán Kolozsváron a rajongó közönség és a színház igazgatója egy támlás bársonyszékkel ajándékozta meg a művésznőt, a támlán a leghíresebb szerepeinek feliratával. Ez a szék később a szigeti református egyház tulajdonába került. A város sem feledkezett meg híres szülöttéről, 1896-ban Prielle Kornélia jelenlétében leplezték le azt az emléktáblát, amely lebontott szülőházának helyét jelölte. Az ott épült új ház tulajdonosa Szabó Aurél ügyvéd volt.

1906. február 25-én eltávozott az élők sorából a magyar színjátszás nagy egyénisége, Prielle Kornélia. Síremléke

Szini jelentés.

Nagyobb örömmel alig íphetném meg a m. t. közönséget, mint hogy hazánk legjelesebb – az külföld által is méltán irigylett szim. művésznőjét, a budapesti nemzeti színház első művésznőjét

SZERDAHELYINÉ-PRIELE CORNELIA asszonyt
szerenéses voltam nény előadásra megnyerni.

Nem riadtam vissza semmi áldozattól, – mert az O művésztővel szemben semmi áldozat sem nagy, hogy B-Gyula városának közönségét rég nélkülözött művelésben részesítem.

Örömmel hajlott megülésemre a t. városnak is, hogy B-Gyula város m. tisztelt közönsége beessz körében megjelensék, hogy vendégvételüket annál föltudatlanabbul tegye önk előtt, legkiválóbb szerepeiben utatja be magát, és pedig első fellépéssel

Kedden, 1882. július hó 4-én:

GEORGES HERCEGNŐ-T.

itt ismeretlen kitűző színművet választá.

A valdói művészet az igazi műteremtől jogsan várhat ragaszkodást, hódolatot, s el bennem a hit, hogy B-Gyula város m. közönsége e tekintetben sem fog elmaradni más művelti közönséggel bíró városoktól, ha t. vendégművésznő megjelene redesen simeg a város névze, s ha eddig a művészet paródiáját illetve B-Gyula jó hírneve figyelmeztetett helyet figyelt el, úgy az által szászorosra emlékedni fog annak besztérése és híre, mit a t. vendégvételémet jól fogadva, a valdói művészetet öli vendégvételre legkére.

Sz.-Prielle Kornelia asszony kitűző első vendégjátékára jegyek előjegyezhetők hétfőn egész nap a színházi pénztárnál.

Sz.-Prielle Kornelia asszony felléptére érvényes felemelt helyárak :
Körszék az első 7 sorban 1 frt 20 r. Zárszék a következő 4 sorban 1 frt.
11-od rendű zárszék 60 kr. Faldszt 50 kr. Katona-, diák- és gyermekjegy 40 kr. Krzal 20 kr.

B-Gyulán, 1882. július hó 2-án.

Igaz tisztelőjük :
CSÓKA SÁNDOR, színházgató.

Prielle Kornélia fellépésére készült plakát.
Képek: Serdült Benke Éva

Szabadszálláson, a Bercsényi Miklós utcai temetőben található. Jókai, a nagy kortárs ezt írta róla: „Csupa szív az egész lény, önfeláldozó szív, akinek még az árnyéka is fényes.”

Máramarossziget reformkori színházi életének nyomait a mai városban hiába keresnénk. Csak az Iza-parti városka emlékeit féltő gondnal összegyűjtő és őrző helyiek, régi szigetiek tudják, hol volt Prielle Kornélia szülőháza, a Nyári Színikör, a hajdani fogadó, ahol oly sokszor csendült fel a taps egy-egy jól sikerült előadás után. Ma már a helyi magyar közönség hiába tekint vágyakozva a szatmári vagy a bányai út irányába, bizony nem sietnek erre felé a színtársulatok, távol esik Máramarossziget a magyar színházaktól. Pedig nem is olyan régen, mint ahogyan a most Marosvásárhelyen élő Elekes Emma művésznő e sorok írójának mesélte, a szatmári színház nemegyszer tartotta Szigeten egy-egy darabjának bemutatóját. A váradi, kolozsvári, vagy pláne a marosvásárhelyi színházak hamarabb fordítják szekerük rúdját az anyaország felé, semhogy átkelnének a Gutinon vagy a Hután, hogy felcsendüljön a magyar szó a ma már szinte elfeledett színpadon.

Benkő Levente

Levelek a háborúból

M

ájusban van/volt a második világháború európai befejezésének 79. évfordulója, és ugyancsak idén augusztusban lesz 80. esztendeje annak, hogy (Észak-) Erdély a második világháború hadszínterévé vált, amikor 1944. augusztus 26-án a szovjet csapatok megtámadták a Keleti-Kárpátokban a magyar határőr-állásokat. Ezzel egy időben, a Románia 1944. augusztus 23-án átállását követő napokban Dél-Erdélyben, majd októbertől Észak-Erdélyben is megkezdődött a magyar és német nemzetségek internálása, illetve 1944–45 telén német ajkú férfiak és nők tízezeinek szovjetunióbeli kényszermunkatáborokba deportálása. Alább saját gyűjtésemből néhány korabeli, nemzedékről nemzedékre megőrzött levél által igyekszem érzékelteni, hogy min mentek keresztül az emberek a háború poklában. Kirajzolódk ezekből a részletekből egyebek mellett a harctérre vezényelt férfi övéiért és a család megélhetését biztosító otthoni gazdaság, nem kevésbé a kilátástalannak tűnő jövő iránti aggodalma, a fogolytáborból messze távolban levő szüleivel kapcsolatot teremteni akaró ember kiutkeresése, a fogolytáborbeli embertelen körülmények megannyi részlete.

A levelek szerzői közül Simon Ferenc középajtai (Kovászna megye) honvéd Románia átállása másnapján, 1944. augusztus 24-én feleségéhez intézett soraiból a család iránti aggodalomról olvashatunk. A levél nagy valószínűséggel az Úz-völgyében kelt, legalábbis erre lehet következtetni az ottani fűrészgyár említéséből. Nagy Ferenc baróti honvéd 1944. november 16-án esett fogságba a Budapest melletti Dány községben. Amikor a fogolyszerelvény az Olt folyó erdővidéki szakaszán, Alsórákoson, Ágostonfalván, Ürmösön és Apácán haladt keresztül a focsani-i szovjet fogolytábor felé, kicsi papírcédulákat dobott ki a vonatból, hogy szüleit hogyan értesítse. A cédulák eljutottak a szülőkhöz. Balázs András (Futásfalva, Kovászna megye) a barcaföldvári fogolytáborba került, innen

csempészett ki leveleket a szüleihez. A Barcaföldvárral szomszédos Hídvégen élt egy idős tanítónő, aki fiatalkorában Futásfalván is tanított, tehát ismerte Balázs András édesanyját, és ő segített abban, hogy a fogoly levelei eljussanak haza, s hogy az édesanya csomagot hozhasson fogva tartott fiának. Szabadulása után Balázs András a román katonai szolgálat elől átszökött a román-magyar határon, és a magyarországi Héregen (Komárom-Esztergom megye) telepedett le.

Amíg azonban a székelyföldi, ritkábban partiumi foglyok hozzájuthattak egy-egy kicsi, hazulról hozott vagy küldött élelemhez, addig a magyarországiaknak ez a lehetőség nem, vagy csak ritkán adatott meg. Erről is tanúskodik Pribóczky János (Gáva, Szabolcs megye) zászlósnak a barcaföldvári fogolytáborból kicsempészett két levele, amelyekből azt is megtudjuk, hogy a háromszéki Albisból kapott csomagot. Tudniillik az albisiak ún. szeretetcsomagokat küldtek a földvári foglyoknak, az egyik ilyen adomány Pribóczky zászlósnak jutott, amit a fiatalember levélben meg is köszönt. Végül, de nem utolsósorban Incze Pál (Szárjazta) tanító szovjetunióbeli leveleiből, és az otthonról ezekre kapott válaszokból láthatjuk, hogyan és milyen leveleket/üzeneteket válthatott a fogoly a szüleivel 1947–48-ban.

A könnyebb olvashatóság kedvéért Simon Ferenc levele esetén a mai helyesírási szabályokat alkalmaztam.

1. Simon Ferenc levele feleségéhez, Középajtára – Úz-völgye [?], 1944. augusztus 24., ceruzával írt levél.

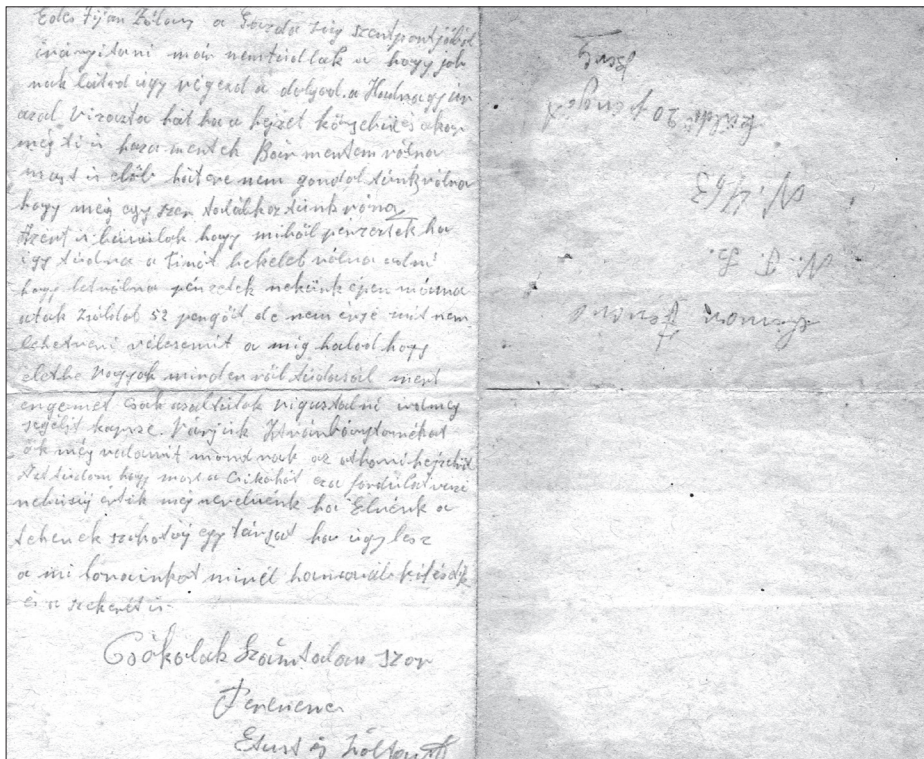
„Kelt 1944. 8. hó 24-dikén

Felejthetetlen Drága Feleségem és Gyermekeim

Tudatlak, hogy egészségem jó van, melyet nektek is szívemből kívánom a jó Istentől.

Édes fiam, Jolán. Szívem fájdalmi közt indítom soraim innen, a Kárpátok zord völgyéből. Azzal a bizodalommal voltam, hogy még egyszer fogunk

*Saját gyűjtésemből
néhány korabeli,
nemzedékről nemzedékre
megőrzött levél által
igyekszem érzékelteni,
hogy min mentek
keresztül az emberek
a háború poklában.*

Simon Ferenc honvéd levele haza, Középpajtára, 1944. augusztus 24-én (részlet).
Benkő Levente gyűjtése

találkozni, de a remény megcsal, mint ez a bűdös (,,) nincs szabadság. Eddig még teltek a napok, de most már rosszszul, mindig abban töröm a fejem, mi lesz veletek, hova lesztek, ha baj lesz.

Édes fiam, Jolán, ügyelj magadra és a gyermekekre, egyébbel ne törődj, csak életben maradjunk, mert most éljük együttlétünknek a legnehezebb napját, tehát bízunk a jó Istenben. Annyit imádkozom, hogy még egyszer vezéreljen haza a mi boldog családi körömbé. Továbbá tudatom, én még mindig nem vagyok a határon. Bent vagyunk a Fűrészgyár mellett. Szőcs-csel gyéren találkozunk, mert ő kint... Még rossz helyt nem volnánk, de lehetünk. (...)

Édes fiam, Jolán a gazdaság szempontjából irányítani már nem tudlak, ahogy jobbnak látod, úgy végezd a dolgod. A hadnagy úr azzal vigasztal: hát-ha a helyzet könnyebbül, és akkor még ti is hazamentek. (...)

Azért is búsulok, hogy miből pénzeztetek, ha így tudva, a tinót le kellett volna adni, hogy lett volna pénzetek. Nekünk éppen máma adtak zsoldot, 52 pengőt (...) amíg hallod, hogy életben vagyok, mindenről tudassál, mert engemet csak azzal tudtok vigasztalni, írd meg, segílyt kapsz-e. (...)

Csókoklak számtalanszor
Ferenc
Etust és Zoltánt"

2. Nagy Ferenc cédulái a fogolyszerelvényből szüleihez, 1944 decembere, ceruzával írt üzenetek.

Az első cédula szövege:

„Nagy Sándor Barót 460 Háromszék v[ár]m[egye] egészséges és ép vagyok talán Focsaniba megyünk. csókoklak mindenk[ij]t fer[er]i”.²

A második cédulán:

„Nagy Sándor Barót 460 Háromszék v[ár]m[egye]. XII/11 Pest mellett Dány faluban fogtak el XI/16 án csókolom fer[er]i”.³

A harmadik cédula román nyelvű:

„Nagy Alexandru Baraolt 460 Jud. Treiscaune sunt prizionier merg la Focșani, sunt sănătos vă sărut fer[er]i XII/11”.⁴

A negyedik cédula:

„Nagy Sándor Barót 460 Háromszék v[ár]m[egye] ép és egészséges vagyok, talán Focsaniba megyünk csókolom fer[er]i”.⁵

Az ötödik cédula:

„Nagy Sándor Barót. 460 Háromszék v[ár]m[egye] XII/11 ép és egészséges vagyok mindenkit csókoklak fer[er]i”. A hát-lapon: „kérem ha lehetséges továbbítsa”.⁶

A hatodik cédula:

„Nagy Sándor Barót 460 Baraolt [Barót] Harangozó Józsefné Kálóz kösség Rózsa u-508 Fejér v[ár]m[egye] XII/11. időközönként írjanak egy-egy lapot fer[er]i”.⁷

3. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1944. december 24., ceruzával írt levél.

[Kelt 1944. december 24-én]

„Édes jó Szülei és Testvéreim!

Tudatom soraimal hogy tegnap 23.án meg érkezünk Földvára itt szó se lehet a szabadulásról az egészségből kikez-tünk fogyni, le vagyunk gyurva egy szobába se eni hogy kelene se víz se tisztálkodás ha a civilek valamit hoznak azt uzsorán el adják az örök lehuzárolunk fehérenmüt ruhát ami csak egyszer valamire való.

Kolozsváron beszéltem egy kis aszonnal hogy ha tudja valahogy értesitse ha tudja hogy még élek a világon Mára az Oltszemieiek⁸ hoztak kenyeret kalácsot vagy három szekerele a mit gyűjtöttek de csak az örök nyereszkedtek rajta és azt mondtúk vigyék visza ne nyereszkedjenek Most többet nem irok szeretettel gondolok mindig haza csokolom András”

A levél másik oldalán:

„Halottam egy katolnato⁹ hogy közelebről elme gyünk Foksánba és át adnak az Orosz parancsnokságnak és lehet hogy azok leszerelnek Torjáról¹⁰ van két ismerős Kovács Mihály a báró monárjának a fia és András Gyula alsó Torjai aztán vannak csernátoniak¹¹ és sokan vagyunk Háromszékiek, 24 esek, akikkel voltam.”

4. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1945. január 6., ceruzával írt levél.

[Kelt 1945. január 6-án]

„Édes Szülei és Testvéreim!

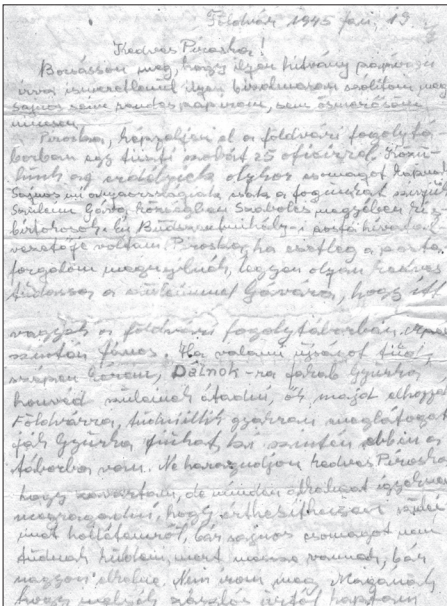
Tudatom soraimal hogy Istenek hála meg vagyok még egészségsben, amit maguknak is kívánok a jo Istentől. Itt vagyunk még Földváron de kilátás nincs az elmenésről se az elengedésről edig mindig azal hitegetek hogy el engednek haza miket Erdélyieket.

Ha megkapják ezt a cédolat érdeklögyenek, ha kerül alkalmi útas aki ere jár küldjenek egy kis csomagot minél izléstelenebül csomagolva küldhetnek puliszkalisztet is, most meg engedik beadni a csomagot az irodába és ott át vizsgálják, az értékeseb dolgot meg is vámolják. A látogatokal találkozni beszélni nem lehet. Ruhát ne küldjenek met én az enyémet megmetetem amit lehetett.

Töbet nem irok maradok szeretettel csokolom mindeniküket András”

A lap másik oldalán:

„Itt vagyunk Háromszékiek töben Torjáról András Gyula, Kovács Misi a monár fia Szentlélekről¹² is vannak vagy 5 ön Csernátonból is kető K.vásárhelyről¹³

Pribóczky János hadifogoly zászlós levele a barcaföldvári fogolytáborból Kupán Piroskának Kézdiabísbába, 1945. január 19-én (részlet). Benkő Levente gyűjtése

Turoci Jozsef ki a katona bandába is volt cipész mester.

Itt egy fél kilos kenyér 500 lei de mi csak felet kapunk, meg negyedet it van a futásfalvi papis gondoljanak ráis szegény sovány”

5. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1945. január 9., ceruzával írt levél.

„Kelt 1945 Január 9
Édes jó Szüleim és Testvéreim!

Tudatom ezen pár soraimal hogy Istennek hála beteg nem vagyok, egészségem még van itt pedig nagyon szűk.

Továbbá tudatom arol hogy én irtam több lapot nem tudom kaptake belöle vagyetyet, ha meg kapják valahogyan jutasanak ide egy kis hazait, de értékes dolgot ne küldjenek, küldjenek puliszka lisztet is.

It nagyon kevészet adnak enük csak káposztás levet meg fuszujka levest de még zsirt nem láttam rajta kenyeret 25 dkg ot máskor 12.öt. Vanak Háromszékről töben Ikafalvarol¹⁴ és Kovács (?) András Torjárol és vanak 4 en Szentlélekröl és 5 ön Csernátonbol és vanak Szentkatolnárol is 2 Vásárhelyröl Turoczy József a cipész beszéljek meg a dolgot délután 4 orakor belehet adni ruhát ne küldjenek nekem még van Tobet nem irok csokolom minden

András”

6. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1945. január 12., ceruzával írt levél.

„Kelt 1945. Jan. 12.én

Édes Szüleim és Testvéreim!
Tudatom soraimal hogy Istennek hála megvagyok még egészségben amit maguknak is kívánok a jó Istentöl

Küldtem már nagyon sok cédolát de nem tudni kaptake belöle. Most it van vásárhelyröl Turoczy Jozsefné ő már töbször járt itt de nem tudtam küldeni töle lapot. Ha meg kapják küldjenek egy kis csomagot mert mi it nagyon sokat éhezünk a jövő héten jönnek a Szentlelekiek (...?) tudják meg és küldjenek tölük, most meg van engedve a bevévés személyesen egy párat beszélni is lehet Tobet nem irok maradok hálás szeretettel

csokolom mindeniküket
András”

7. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1945. február 13., ceruzával írt levél:

„Kelt 1945 Február 13án
Édes Szüleim és testvéreim!

örömel értesítem arol hogy Istennek hála jó egészségben vagyok amit maguknak is kívánok Most keztem egy kicsit erősödni idáig még mindég veszet a szemem világa meg nem halottam tisztán. Ha megkapják ezt a cédolát hozanak tüt cernát, celuzát és egy noteszt és a bakancsaimat egy pár kapcával ezeket a hegyieket haza küldöm mert komisz, itt szakaszvezetők is járnak bocskorba, aztán fáj a foguk rá. Most töb irnivalom nincs, szeretettel csokolom mindeniküket hálás fiuk.

András”

„Vanak Háromszékröl töben Ikafalvarol és Kovács (?) András Torjárol és vanak 4 en Szentlélekröl és 5 ön Csernátonbol és vanak Szentkatolnárol is.”

8. Balázs András levele szüleihez, Futásfalvára – Barcaföldvár, 1945. március 16., ceruzával írt levél.

„Kelt 1945 márc. 16án.
Édes szüleim!

Tudatom soraimal hogy Istennek hála jó egészségben vagyok amit maguknak is kívánok az Istentöl.

Továbbá tudatom hogy az alezredes ur kijelentette hogya a civilügyesek haza menek s a hadifogjok maradnak, a cseheket és a szerbeket küldik más lágerba ahol csak csehek és szerbek vannak és ott intézik az ök ügyeiket. mi pedig maradunk. Ezek valoszinü azt

akarják hogy vagy románok legyünk vagy it pusztujon az az egész. Csernátonba ment haza kető és a Szentlélekiek körülbelöl román keresztlevelet váltottak a román paptól aztán nem tudom valóságba átt kelet e álni. Máma megy haza Bajka és töle küldöm ezt a lapot.

Töbet nem irok maradok szeretettel
András”

9. Pribóczky János (Gáva, Szabolcs megye) levele Jakab néninek, Dálnokba – Barcaföldvár, 1945. február 9. – ceruzával írt levél.

„Kedves Jakab Néni!

Tegnap két levelet kaptam. Egpár sor elolvasása után tudtam, hogy nem nekem szól. Felöltöztem, tudniillik ágyban fekvő beteg vagyok, lágerbetegséget 2 hete, hogy megkaptam, felöltöztem, és átvittem Gyurkához. Megmondtam neki, hogy ma reggel 9 óráig adja le nekem a választ, hogy kijuttathassam. Még nem jött, de lehet, hogy még berobog vele. Ő hála Istennek már egészen jól van, én is már 3 napja már jobban érzem magam.

Nem tudom, kinek köszönjem a csomagom, amit nagy nehezen sikerült bejuttatni, de oly hálás vagyok érte. Nagyon, de nagyon szépen köszönöm, igazán orvosság minden falat, az almák pedig mennyei eledel. Hiába erőltetem, de azt a kosztot, amit itt kapunk, lázas állapotban nem bírom megenni, pedig milyen nagyon ízlett, mikor egészséges voltam.

Úgy érzem, hogy a csomagot Kupán Pirocska szüleitöl kaptam, százszor csokolom érte Pirocska anyukájának a kezét. Nagyon hálás vagyok maguknak is, hogy el tetszettek hozni. Nem tudom, Gyurka megkaptá-e a csomagot, de megpróbálok mindent, hogy bejusson hozzá. Igazán ügyesen tetszettek tenni, hogy ösmerösömnek tetszettek kiadni magukat, mert különben nemigen kaptam volna semmit meg a csomagból.

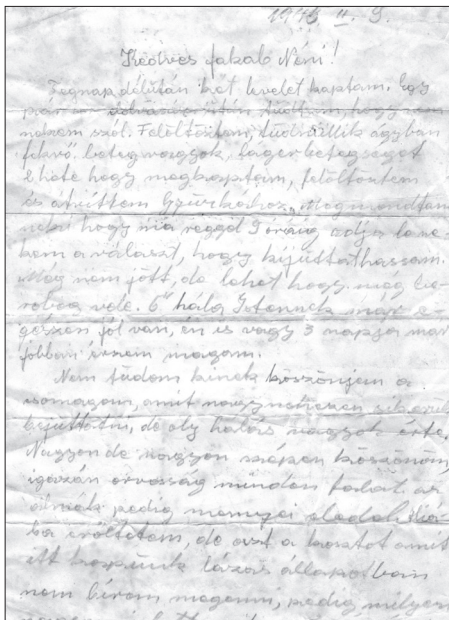
Még egyszer nagyon hálás vagyok, Istenke százszorosan fizesse vissza. A szüleim címe: Pribóczky János, Gáva, Szabolcs megye.

Kezüket csokolja: Pribóczky J. zászlós

N
Jakabné
urasszonynak
Dálnok”

10. Pribóczky János (Gáva, Szabolcs megye) levele Piroskának, Kézdiabísbába – Barcaföldvár, 1945. január 19. – ceruzával írt levél.

„Kedves Pirocska!
Bocsásson meg, hogy ilyen hitvány papírra írva ismeretlenül ilyen

Pribóczky János hadifogoly zászlós levele a barcaföldvári fogolytáborból Dálnokba, 1945. február 9-én (részlet).
Benkő Levente gyűjtése. Köszönet Bakcsi Csilla ny. tanárnőnek, amiért önzetlenül átadta megőrzésre Pribóczky János leveleit.

bizalmasan szólítom meg. Sajnos, sem rendes papírom, sem ösmerősöm nincsen.

Piroska, képzeljen el a földvári fogolytáborban egy tisztí szobát 25 officirrel. Közülünk az erdélyiek olykor csomagot kapnak. Sajnos, mi, anyaországiak csak a fogunkat szívjuk. Szüleim Gáva községben, Szabolcs megyében kisbirtokosok. Én Büdszentmihály-i postahivatal vezetője voltam. Piroska, ha esetleg a postaforgalom megnyílná, legyen olyan kedves, tudassa a szüleimmel Gávára, hogy itt vagyok a földvári fogolytáborban. Apám szintén János. Ha valami újságot tud, szépen kérem, Dálnokra, Jakab Gyurka honvéd szüleinek átadni, ők majd elhozzák Földvára, tudniillik gyakran meglátogatják Gyurka fiukat, ki szintén ebben a táborban van. Ne haragudjon, kedves Piroska, hogy zavartam, de minden alkalmat igyekszem megragadni, hogy értesíthessem szüleimet hollétemről, bár sajnos, csomagot nem tudnak küldeni, mert messze vannak, bár nagyon elkelne. Nem írom meg Magának, hogy melyik zászlós úrtól kaptam a címét, nehogy a kékszemű Piroska meghúzza majd neki a fülét.

Még egyszer kérem, kedves Piroska, ne haragudjon ezért a levélért, ha haragudnák (talán: úgy megkérhetem („„) ni a válaszban szidjon jól össze, jó? Úgy várom.

Forrón csókolja képét
János von Pribóczky

Ngs
Kubán (helyesen: Kupán – BL)
Piroska
úrleánynak
Albis

Pribóczky János zls.
civilben postatisztviselő”

11. Incze Pál levele 1946. december 31-én szüleihez, a Szovjetunió 399/2-es számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1946. XII. 31.

Édes jó Szüleim!

Hála Istennek jó egészségben vagyok. Írjanak mindentről és mindenkiről. Boldog újévet kívánok. Sok szeretettel csókolom mindnyájukat.
Pali.”

12. Incze Pál levele 1947. március 16-án szüleihez a Szovjetunió 399/13-as számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1947. III. 16.

Édes jó szüleim!

Nem tudom elgondolni, hogy mi lehet Magukkal, hiszen már ez a negyedik lapom, amit haza írok, és még semmi választ nem kaptam. Hála a mindenható jó Istennek, egészségem elég rendes, nincs semmi bajom. Remélem, hogy nemsokára eljön az a boldog pillanat, mikor ismét Magukkal együtt lehetek. Addig is az Isten őrizze Magukat, és védelmezze. Sok-sok szeretettel csókolom mindnyájukat. Szerető fiuk.

Pali.

Boldog húsvéti ünnepeket.”

13. Incze Pál levele 1947. július 12-én szüleihez a Szovjetunió 7399/B számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1947. VII. 12.

Édes jó Szüleim

Fájó szívvel vettem tudomásul, hogy Laci és Józsi[ka] még mindig nincsenek otthon, és hogy még nem is írtak. Én egyiküket se láttam. Józsi utoljára Szlovákiában láttam, azóta se. No de majd Isten is haza segilyt mindannyiunkat. Jól érzem magam, és egészséges vagyok. A közeli viszont látásig szeretettel csókolom mindnyájukat.

Pali.”

14. Incze Pál levele 1947. július 20-án szüleihez a Szovjetunió 7399/B számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„[1947 ?] VII. 20.

Édes jó Szüleim!

Két lapot kaptam már eddig. Miért nem írnak többet. Én jól érzem magam, és egészséges vagyok. Remélem, nemsokára együtt lehetünk.
Szeretettel csókolom.
Pál.”

15. Incze Pál levele 1947. október 12-én szüleihez a Szovjetunió 7399/B számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1947. X. 12.

Édes jó Szüleim!

Nem tudom elgondolni, mi van Magukkal, hogy ismét nem írnak? Én hála Istennek jól vagyok, egészségem rendes. Írjanak.

Szeretettel csókolom mindnyájukat.
Pali.”

16. Incze Pál levele 1948. január 4-én szüleihez a Szovjetunió 7399/A számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1948. I. 4.

Édes jó Szüleim!

Nem tudom elgondolni mi az oka annak, hogy már olyan régen nem kaptam levelet Maguktól. Én már nem is tudom hányat írtam haza. Eddig csak két lapot (márciusi levelet) kaptam Maguktól. Hála a jó Istennek, elég jól vagyok, és az egészségem is megjár. Semmi komolyabb betegségem nem volt és nincs. Hogy vannak? Laci és Józsival mi van, mentek-e haza? Errefelé egyikük sincs. Remélem, nemsokára mindhárman otthon leszünk, csak a jó Isten addig is erőt és egészséget adjon. Írjanak mindentről és mindenkiről.

Sok szeretettel csókolom mindnyájukat.

Az ismerősöket üdvözlöm.

Pali.”

17. Incze Pál levele 1948. március 7-én szüleihez a Szovjetunió 7399/A számú hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1948. III. 7.

Édes Szüleim!

Nem tudom elgondolni, mi lehet az oka, hogy már egy év óta semmi választ nem kapok Maguktól. Írtam Gyusziéknak, Jóska bácsiéknak és Maguknak egy napon, és csak Maguktól nem kaptam választ. Mi az oka? Legyenek szívesek, és nézzenek utánna a postán, hiszen csak ottan lehet a baj. Máskülönben jól vagyok. Remélem a Jóisten ezután is velem lesz, és az egészségemet megőrzi.

Lassan már az az idő is eljön, hogy ismét együtt lehetünk.

Sok-sok szeretettel csókolom mindnyájukat.
Pali.”

18. Incze Pál levele 1948-ban szüleihez a Szovjetunió 7399/A. számú (Mikolajevka) hadifogolytáborából, ceruzával írt levél.

„1948 [?]”¹⁵

Édes jó Szüeim!

Levelüket megkaptam, és igazán nagyon örvendtem, hogy végre én is kapok egy lapot. A múltkoriban kaptam Gyusziéktól és Anci nénitől. A Józsi címét tudva, néki is írtam. Mi lehet Lacival, nem tudom elgondolni, mi van övele, hiszen három év óta csak írt volna? Talán csak előbb-utóbb hírt ad magáról. Én jól vagyok, lassan éledegélek, nincs semmi baj velem. Bizony már nagyon szeretnék és is otthon lenni, de lassan mindennek eljön az ideje. Szeretettel csókolom mindnyájukat. Minden rókont és ismerőst üdvözlök.

Pali.”

19. Incze Imre szárazajtai jegyző 1947. március 4-én keltezett levelei fiához, Incze Pálhoz, ceruzával írt levél.

„1947. III. 4.

Édes Palikánk!

1946. decz. 15-én kelt lapodat megkaptuk, melynek, mint elsőnek nagyon – de nagyon – örültünk, s mit vártunk is már régen. Hála Istennek, hogy egészséges és jól vagy. Mi is jól volnánk félig, mert hiányzik László bátyád. Nem találkoztál-e vele jártodban keltedben. Várunk nap nap után, s reméljük, hogy nemsokára találkozunk, és viszontlátjuk egymást. Ahogy a körülmények és a helyzeted megengedi, írd, hogy mi is írassunk.

Sok szeretettel ölel és csókol
Édesapád és anyukád.”

„Drága Palkó! Sok sok lapot írtunk már és te nem írsz! Okt.[óber] lapodajt kaptuk utóbb meg. Hogy vagy? Mi másképp megvagyunk, csak lelkileg sokat szenvedünk. Bízál, imádkozzál:

az Isten elhozza talán azt is, hogy még viszont lássuk egymást. Vigyázz az egészségedre nagyon, édes kicsi fiam. Józsikáról jött némi hír, hogy él, de még nem írt. Drága Lacikámról semmi életjel. Írd Palikám, amennyit megengednek, mert csak kevés jut el hozzánk. Békességes boldog új évet kívánunk, és sok szeretettel ölelünk és várunk: Anyu, Apu és Tera.

[1]948.1/7.”

„Drága Palikánk! Jan. 4-én kelt lapodat ma megkaptuk. Minden lapodra több választ is írtunk. Csodálkozunk, hogy egy se ért oda. Hála Istennek, hogy jól vagy. Mi is jól vagyunk, csak sokat aggódunk Értetek. Jó volna, ha már hazatérhetnétek. Józsi is írt, és hírt is kaptak róla, jól van ő is. Szegény Laci viszatérése bizonytalan. A rokonok is jól vannak. Lapodat ők is megkapták és írtak is. A jó Isten legyen Veletek és óvjon, őrizzen és vezéreljen haza épségben, egészségben.

Sok szeretettel ölelünk és mindig várunk.

Csókol: Édesapád. Apu és Anyu.

[1]948. I./28.”

Jegyzetek

- 1 Olvashatatlan szavak.
- 2 Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1944. december 29 én Alsórákosról”. Az édesanya minden cédulára feljegyezte, hogy mikor és honnan kapták azt meg.
- 3 Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1944. december 12 én Ágostonfalváról”, valamint: „Oroszországból haza jött 1948 Ápril 26 án”.
- 4 „Fogoly vagyok, Focșani-ba megyek, egészséges vagyok. Csókolom magukat, Feri” – románul. Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1945. január 10 én Ürmösről”.
- 5 Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1944. december 29 én Alsórákosról”.
- 6 Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1944. december 11 én Ágostonfalváról déli 1 óra”.
- 7 Nagy Ferenc édesanyjának feljegyzése: „1944. december 11 én Ágostonfalváról”.
- 8 Oltszem – település Kovászna megyében.
- 9 Helyesen: katonától, őrtől.
- 10 Torja – község Kovászna megyében.
- 11 Alsó- és Felsőcsernáton – község Kovászna megyében.
- 12 Kézdiszentlélek – település Kovászna megyében.
- 13 Kézdivásárhely – megyei jogú város Kovászna megyében.
- 14 Ikafalva – település Kovászna megyében.
- 15 A levelezőlap a postabélyegző szerint 1948. május 14-én érkezett Sepsiszentgyörgyre.

Felhívás

Kedves Olvasóink!

Idén 80. évfordulója a második világháború 1944. évi, erdélyi esemény sorának. Azon év májusától kezdődően Erdélyben felekezeti, illetve nemzetiségi hovatartozásuk miatt – esetenként attól függetlenül – emberek ezres-tízezres nagyságrendű sokasága szenvedett meg- vagy/és elhurcoltatást, bombatámadást, átvonuló katonák és civilek okozta atrocitást, rablást, fosztogatást, és nem kevesen voltak, akik például harctereken, náci koncentrációs, illetve román és szovjet fogolytáborokban veszítették életüket. Úgyszintén nem kevesen voltak, akik az 1944. őszi frontátvonulás időszakában kénytelenek voltak elhagyni otthonukat, és olyanok is, akik maradtak volna, de a háború vihara elsodorta őket.

Úgy gondoltuk, hogy a *Művelődés Emlék-lapok* című rovatának hasábjain idén fokozott odafigyeléssel adunk helyet olyan egyéni vagy/és kollektív (családi) emlékeknek/emlékezéseknek, amelyek megmutatják, esetenként árnyalják vagy kiteljesítik az akkor történekről ismert képet. Elsősorban emberi sorsokat bemutató részleteket szeretnénk egybegyűjteni és közölni. A családban fennmaradt, nemzedékről nemzedékre hátrahagyott történetek, fényképek, levelek, iratok, tárgyak, szóban, netán írásban megörökített emlékek segítségével azt szeretnénk meg- és felmutatni, hogy mi-ken ment át az ember a harctereken, a fogolyszerelvénnyek marhavagonjaiban, a különféle lágerekben, mi maradt fenn az utódokra mindezekből az emlékekből, egyszóval mit kellett átélnie az embernek a háború zivatarában.

Nem titkolt szándékunk, hogy Önökkel együtt kegyelettel emlékezzünk a háború minden áldozatára.

És nem titkolt szándékunk az Önök segítségével arra figyelmeztetni: az Úristen őrizzen meg mindenkit a háborútól!

Tar Károly

Erdélyből elszármazott tollforgatók Svédországban

Két évtizeddel ezelőtt nyílt levélben fordultam a skandináv országokban élő magyar alkotókhoz, azzal érvelve, hogy még a művészet a művészetért felfogást igénylőknek is el kell ismerniük azt, hogy a művészeteknek – mint a társadalmi tudat egyik formájának – meghatározó szerepe volt és lesz az emberi fejlődésben. Szerb Antal az 1934-ben megjelent *Magyar irodalomtörténet* előszavában a következőképp fogalmaz: „A közös kultúra, a közösen átélt emberi értékek tarthatják csak össze a sokféle szétszórt magyart. Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát [...] Amíg kultúránkhoz hűek maradunk, önmagunkhoz vagyunk hűek.”

Ezt a fajta hűséget ösztönszerűen vállaljuk, de az értelmiségi embertől elvárjuk, hogy tudatosan példát mutasson a magunkat megtartó művelődésben. Még nagyobb várakozással tekintünk a valamely művészeti ágazatban tevékenykedő alkotókra. Az írók, a művészek szolgálata mindig is magától érthető elvárás volt. Nyilvánvaló, hogy nemcsak az anyaországiakra, hanem az abból kiszakadt alkotókra is érvényes ez. Az alkotók sorában a nyelvünket idegenben is megtartó és művelő íróknak rendkívüli szerepe lehet irodalmunkban. Beöthy Zsolt a következőképp fogalmaz az irodalomtörténeti előadásait összegyűjtő *Az irodalomtörténet elmélete. Egyéniség és művészet* című, 1908-as kötet előszavában: „A magyar irodalom, irodalmi értékeiben is, természeténél fogva nemzeti életet élt; a nemzet szíve irodalmában dobogott legerősebben.” Mert a magyar szellem folytonos volt az irodalomban. Ahhoz, hogy nyelvünkben megmaradjunk, mindenütt sokféle közösségre van szükségünk. Irodalmat és művészeteket művelő közösségre mindenképpen.

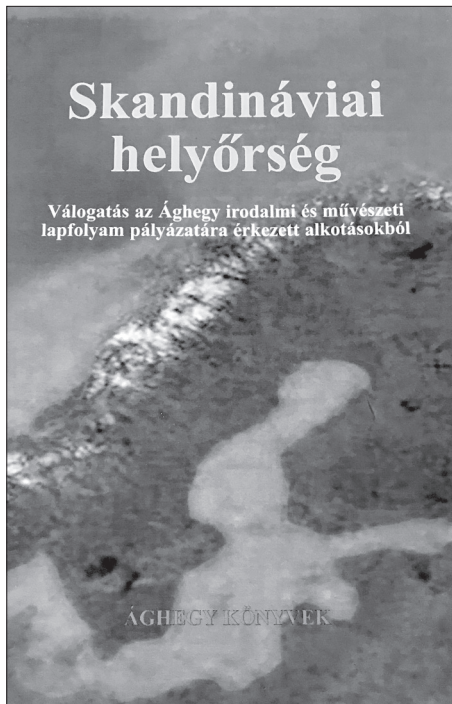
Pomogáts Béla irodalomtörténész figyelmeztet minket arra, hogy a nemzet több politikai együvé tartozásnál, és tágasabb a földrajzi és állami közösségnél, az ország fogalmának van ugyanis egy olyan szellemi-lelki dimenziója, amelyben a terület és az állam helyett a történelemnek, a hagyománynak, a kultúrának és a lelki közösségnek van elsődleges szerepe. A szellemi-lelki országunk építéséhez legalább „fél téglával” hozzájárultak a skandináviai magyar alkotók is, hiszen az *Ághegy* című skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóiratban és a *Magyar Liget* című skandináviai magyar családi lapban közösséget és műhelyt teremtve példát mutattak a tevékeny megmaradásra. Skandináviában hozzávetőlegesen huszonegymillió ember él, a magyarok számát félszázazerre becsülik, de a svédországi harminchárromezer sem valóságos, hiszen két évtizeddel ezelőtt is ez a szám szerepelt a nyilvántartásokban. Hogy pontosabb képet kapjunk a svédországi magyarok számáról, megragadtam a telefonkönyvet, és a Svédországban hasznos enirót, majd összeírtam két város magyarjait. A magyar egyesületekben számbeli fölénybe kerültek az újonnan érkezettek, a svédországi magyarok száma pedig bőven meghaladhatja már a félszázazretet.

A Microsoft Bing felbecsülése szerint Svédországban mintegy húszezer író él. Az *Ághegy* munkatársainak névsorát a tíz vaskos nyomtatott kötetben és a MEK-folyóiratok lapszámainak végén található felsorolásban bárki ellenőrizheti. Mintegy kétszázan vagyunk, a képzőművészekkel, előadókkal, zeneművészekkel együtt pedig hatszázan tartoznak a folyóirat munkatársi gárdájához. A folyóirat húsz esztendőn át, mindenféle támogatás nélkül volt jelen a világhálón, és néhány anyaországi, valamint a Bethlen Gábor Alapítványtól kapott egyszeri támogatásból

Skandináviai helyőrség

Válogatás az Ághegy irodalmi és művészeti lapfolyam pályázatára érkezett alkotásokból

egy alkalommal 800, máskor pedig 50 példányban megjelent nyomtatásban is. Az északi országokban alkotó magyar szerzők *Ághegy Könyvek*-sorozatban szerkesztett hatvan kötete is bizonyítja az itt élő magyar értelmiségiek elkötelezettségének anyanyelvük éltesében. Az *Ághegy* olyan közösség volt, amelyben otthonra találtak azok, akik a szépirodalom terén, valamint a legkülönbözőbb képzőművészeti és zeneművészeti ágazatokban tehetségüket próbára szerették volna tenni. Elismerésre érdemes az is, hogy számos első könyves költő és író indulását ösztönöztük, könyveik szerkesztését és nyomdai előkészítését bérmentve vállaltuk. Könyvsorozatunk műfaji szempontból is változatos: regények, versek, esszék, emlékiratok, fordítások sorakoznak benne.

Folyóiratunk tízesztendős fennállásának alkalmából irodalmi és művészeti pályázatot hirdettünk. Kétszáznál is több pályamű elbírálása után huszonnyolcan részesültek elismerésben. *Skandináviai helyőrség* címmel harminchárom szerző alkotását jelentettük meg CD-lemezes melléklettel külön kötetben, és népszerűsítettük a lundi bevándorlók rádiójának szombatonként sugárzott Ághegy Rádió adásaiban.

Műhelymunkánkra a svéd irodalomtörténészek is felfigyeltek, amikor *Hommage Tomas Tranströmer* címmel a Nobel-díjas svéd költőt méltatva, tizenhárom svédországi magyar fordító közreműködésével kétnyelvű kötetet jelentkeztünk.¹ A 2004-ben megjelent *Den*

stora gåtan (A nagy rejtély) című kötetének verseit többen is lefordítottuk, és a változatokat e kötetbe is belefoglaltuk. Kultúrhídként fémjelzett kétnyelvű kötetünk közül a svédországi magyar szülőknél mutattunk példát utódaink többnyelvű nevelésére a *Matsäck med dikter. Verstarisznja* című könyvünkkel.² Ebben a magyar irodalom néhány olyan közkezdvelt versének fordításait jelentettük meg, amelyeket egy svéd-magyar család gyermekei illusztráltak rajzokkal. A kötet a Bethlen Gábor Alapítvány által támogatott Ághegy Könyvek-sorozatban jelent meg.

Skandináviában számos magyar alkotó él – az írással foglalkozók akár írószövetségi fiókot is alakíthatnának –, akik közösséget alkotva az eddignél hathatósabban szolgálhatnak a magyar művelődést.

A magyar nemzeti művelődés szolgálatában végzett igyekezetünket bizonyítja az, hogy az *Ághegy* folyóirat húsz esztendőn át publikált számaait megjelentettük egy tízkötetes, összesen 6704 oldalas antológiában³, amelyet szerkesztettem, képszerkesztettem, tördeltem, néhány jeles munkatársam pedig korrektúrázta azt.

A munkánkat számos fórumon, többek között a Tokaji Írótáborban is elismerték. A *Magyar Liget* az *Ághegy* II. sorozatának mellékletével kiegészített számokkal jelent meg 2016 és 2020 között, az antológiában és a mellékletekben közölt írásokban teret kapott számos Skandináviában élő magyar alkotó. Lapszámaink végén olykor közöltük és egyre bővítettük a skandináviai országokban élő magyar alkotók névsorát. A *Zeneművészek* (zeneszerzők, előadóművészek, rendezők, dramaturgok, színészek, énekművészek, mozgásművészek, könnyűzenészek), a *Képzőművészek* (festőművészek, grafikusok, szobrászok, formatervezők, textilművészek, építészek, restaurátorok, művészettörténészek, műkedvelő képzőművészek) a *Film-, videó- és fotóművészek* mellett kiemelt fejezetben közöltük az *Írók* (prózaírók, költők, műfordítók, tanulmányírók, kritikusok, közírók) névsorát.

Így festett a közel egy évtizeddel ezelőtti, 2015-ös, akkor sem teljes írói névsor – a dőlt betűvel írt nevek viselői erdélyi származásúak: Arvidson Sára, Asztalos Morell Ildikó, Bajak K. Zsuzsanna, *Bálint Levente*, Balogh Beáta (1973–), Balogh Sándor, Bánáti Gabriella, Bartal Klári (1940–), *Bartha István* (1925–2013), Békássy N. Albert (1942–), Bendes Rita, Benedek Szabolcs, *Benedekné Szőke Amália* (1929–), *Tar Bengtsson Benjamin*

Zsolt, *Tar Bengtsson Emma Margit*, Berényi Lajos, Berg (Böti) Olga, Bíró István, *Bitay Zsolt* (1973–), *Blénessy Zoltán*, Bodoni-Lindh Anikó (1950–), Bodor Attila, Borka László (1932–), Boross Katalin, Boross Kálmán, F. Böszörményi Zoltán, Bruckner Zoltán, Burányi Gyula, Csák János, Csatlós János (1920–1993), Csikász Kollár Zsuzsanna, *Csikász Zoltán* (1957–), Csillag János (1952–), Czibik Gábor (1975–), Deák Csaba (1932–), Dobos Éva, *Dohi Alexandru*, Domonkos Domi István (1940–), Dóri Tibor (1936–), *Dusa Ödön* (1943–2007), Eggens Magda (1924–), Faludi Iván (1895–1978), Farkas Jenő, Fászkerti Mária, Fazakas Marianne (1956–), Firou Ilka, *Fodor Béla*, Fodor Imre, Fonyó István (1942–), Földesi Katalin, Fülöp Éva, Fülöp Géza, Gaál Zoltán, Garam Katalin, Gellért Tamás, *Gergely Edit Edo* (1978–), *Gergely Tamás*, Gilice Zsuzsanna (1970–), Gleichmann Gabi (1954–), *Gödriné Bedő Ilona*, Göndör Ferenc (1928–), Grecz Andrea, *Grünfeld Benny* (1928), Gulbransen Wenche, Gulyás Miklós (1938–), *Gyarmati Rozália*, Gyóni István (Stefan Westlund, 1938–), Halász György (1935–), Hámori László (1911–1984), Hartangi Ditta, Harer Gábor (1951), Havasi-Høyborg Ottília Piroska, Krasznai Erzsébet (1954), *Hegedűs Zsolt*, Hendi Ilona, Hont Gábor (1953–), Horváth Attila, Homoki Mária, Horváti Eszter, Hulej Enikő, Hunyadi Viktória, Inczédi Gombos András (1940–), Janáky Réka (1963–), Járai János, Jehrho (Hegedűs) Emese, Jeszenszky Géza (1941–), Juhász Gyula, Kádár György, Kádár Péter, Kató János (1948–), Kemény Ferenc (1917–2008), Kemény Kari, Kertész Judit, Kesselbauer Gyöngyvér, Kindal Ilona, Klein Éva, Klein György (Georg Klein, 1925–), Kovács Katáng Ferenc (1949–), Kozák Katalin, Krisztián Attila, Kulich Károly, Kunszenti Ágnes, Kunszenti-Kovács Dávid, Ladó József (1911–), Lahovary Pál, Lakatos Júlia, Langer (Jo) Sophie (1912–1990), *László Patricia* (1971–), Lázár Ervin Járkáló (1953–), Lázár Júlia, Lázár Oszkár, Ligeti Pál, Libik György (1919–1995), Lipcsey Andersson Emőke, *Lőrinczi Borg Ágnes* (1974–), Lukács Zoltán (1964–), Madarassy J. M. Enikő, Márky Ildikó (1940–), Martinovits Katalin, Mendel Zsuzsa, Mervel Ferenc (1936–2004), Mészáros Gabriella, Mihály Ferenc, Molnár Attila, Molnár-Broander Éva, Molnár István (1950–), Molnár Szilvia, *M. Veress Mária*, *Molnár Veress Pál*, Müller Mária, Müller Teréz (1925–), Nádasdy Farkas Irén, Nagy Lucia, Nalberg Zoltán (1941–), Neufeld Róbert (1937–), Ondrusek Julianna, Ortman Mária (1939–), Pál Zsolt, Páló Mária, Pándy Kálmán (1908–1988),

Lőrinczi Borg Ágnes és Dohi Alexandru

Penger Dénes, Pető Tünde, Poeschl Mari, Pogány Orsolya, Pongrácz Ágnes, Piron Ilka, Publik Tony (1970–), Røkenes K. Erzsébet, Rosenberg Ervin (1935), Roth Imre (1924–), Rozsnyay Béla, Salamon Ilona, Sall László (1961–), Sánta Judit, Sára Erzsébet, Sármány Ilona (Person), Sárfi István, Sara Elisabeth, 1952–), Schapira Székely Zoltán (1955–), Sebestyén Éva, Sebestyén Gábor, Solymossy Olivér (1914–1986), Solymossy Péter, Strasser Boglárka (1951–), Steiner János, Strassburger Ferenc (1941–), Sulyok Vince (1932–2009), Szabó (Bancsik) Ágnes, Szalay Sándor, Szarka István (1966–), Szeles Judit (1969–), Szende Stefan (1901–), Sente Imre (1922–), Szilágyi László, Szilvássy Erika, Szűcs András, Szűts Gábor (1928–), Tamás Gellért (1963–), Tanító Béla (1942–2008), Tanító Béláné, Tar Károly (1935–), Tar Zsuzsa (1967–), Tatár Mária Magdolna (1946–), Tatár Sarolta, Thinsz Géza (1934–1990), Thurman Zoltán, Tilajcsik Roland, Tompa Anna, Tóth Ildikó Irma, Tóth Ilona, Tóth Károly Antal, Tóth Károly, Újvári Tünde, Veress Biborka, Veress Zoltán (1936–2013), Vető János, Vető Jenő, Vincze Sándor, Vincze Iván, Vörös Márton (1900–1993), V. Tegledi Magda, Zichy Aladár (1925–), Zsigmond Gyula, Zsurbej Magda (1935–).

A Művelődés olvasóinak érdeklődésére számítva a továbbiakban közlöm néhányuk munkásságának rövid ismertetőjét. A svédországi magyarok egykori tanácskozhelyére utazva néhány alkalommal benéztem a Bâros nevű kisváros szélén működő Bevándorlók Intézetébe (Immigrant Institute), amely a múlt század végétől Miguel Benito spanyol nyelvű bevándorló kitarató

ügyködésének köszönhetően gyűjtőhelye a Svédországban megtelepedő írók műveinek. Az Intézet nyilvántartásából száznál is több országból érkező, Svédországban letelepedő mintegy 1500 szerzőről lehet itt tájékozódni. 1974 és 2011 között működött a Svédországi Bevándorló Írók Szövetsége. A Bevándorlók Intézete számos bibliográfiát jelentetett meg, 1977-ben lexikont is közreadott az akkoriban ismert bevándorló írókról. Összetartozásuk jeleként kis lexikonok születtek a latin-amerikai, a finn, az észt és a lengyel írókról: Eva Järvingren Eva: *Latin-amerikai szerzők lexikona Svédországban*, 1992; Arja Mäntykangas: *Finn szerzők lexikona Svédországban*, 1992; Anni Soutkari: *Észt szerzők lexikona Svédországban*, 1992; Tadeusz Nowakowski: *Lengyel szerzők lexikona Svédországban*, 1996; Hilde Rohlén-Wohlgemuth: *Svéd-zsidó irodalom 1775–1994. Irodalomtörténeti áttekintés*, 1995. Úgy tűnik, magyar származásúak akkor még kevesen voltak, illetve magyar-zsidók lévén a svéd-zsidó irodalomról szóló kiadványban kaptak helyet. Az intézet honlapján található névsorban – a román írók közé sorolt erdélyi magyarokat is számítva – a következőkről találunk rövid feljegyzéseket (a nyilvántartásban helytelen magyar írással közölt neveken nem változtattunk): János Balaskó, Michael Ben-Menachem, Susanne Berglind, János Csatlós, Peter Csihas, Nora Dekanic, Magda Eggens, Ivan Faludi, Istvan Fonyo, Hédi Fried, Tamás Gergely, Gabi Gleichmann, Ben - ny Grünfeld, Istvan Gyóni, Ferenc Göndör, László Hámori, Gabor Harrer, Gabor Hont, Péter Kádár,

Zoltan von Katay, Georg Klein, József Ladó, Paul Lahovary, Sophie (Jo) Langer, Georg Libik, Stephan von Lukacs, Susanne Marko, Ferenc Mervel, Gabriela Mészáros, Ildikó Márky, István Molnár, Therese Müller, Zoltan Nalberg, Robert Neufeld, Maria Ortman, Calman de Pándy, Tony Publik, Ervin Rosenberg, Lenke Rothman, Elisabeth Sara, Oliver Solymossy, Ferenc Svéd, Stefan Szende, Imre Sente, Gábor Szűts, Károly Tar, Géza Thinsz, Márton Vörös, Pierre Zeke-li, Aladár Zichy, Magda Zsurbej.

Az emlékeztetés kötelezettségét érezve az alábbiakban néhány, Erdélyből származó magyar, svéd és más nyelven író, Svédországban új hazára lelt és itt elhunyt, többnyire feledésre ítélt alkotóról gyűjtött adatokból összeállított ismertetőbe soroltam őket betűrendben.

Erdős Bartha István 1925. szeptember 2-án született Marosvécsen, a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban érettségizett, a Budapesti Műegyetemen (BME) 1951-ben szerzett gépészmérnöki diplomát, majd a BME Technológiai Tanszékén lett tanársegéd. 1955 májusában vallásos meggyőződése miatt letartóztatták, a román Securitate és a magyar ÁVÓ börtönéből szabadulva 1956-ban Svédországba disszidált.

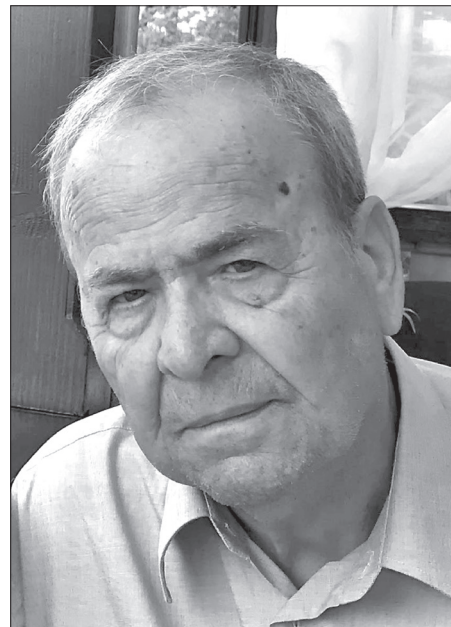
Ezek után a malmői Kockums hajógyárban dolgozott, majd korróziós kutatólaboratóriumot alapított. 1958-ban a Svéd Mérnöki Akadémia Korróziós Alosztályának tagja lett. Két szakkönyvet írt, a felületkezelésről szólót 1967-ben, a konstrukcióról és korrózióról szóló tanulmányát 1998-ban jelentette meg. 1994-ben doktori címet szerzett, a Magyar Mérnökakadémia tiszteletbeli tagjává fogadta. 1983-ban Bertram Broberg professzorral létrehozta a Nemzetközi Ökológiai Konstruktív Társaságot. Az ökokonstrukciókkal kapcsolatos disszertációjáért a Magyar Tudományos Akadémia PhD címmel ajándékozta meg. *Természettudomány és Isten Igéje* című előadásai elismerésül a Debreceni Református Kollégium tiszteletbeli professzorává avatta. 1966 és 1978 között meghívott előadó volt a Chalmers és a Lundi Műegyetemen, 1978 és 1992 között nyugdíjaztatásáig lektorként tanított a malmői Pauli Mérnök-képzőn. Az *Ághegy* munkatársa volt, 2010-ben a kortárs irodalom támogatásáért a Magyar Kultúra Lovagja címmel tüntették ki. Lefordította Fredrik Böök: *Resa till Ungern* című 1931-es munkáját *Utazásom Magyarországon* (Püski Kiadó, Budapest, 2022) címen; valamint Bernhard Nordh *Nybyggarna vid*

Blomqvist Tünde

Lőrinczi Borg Ágnes

Tar Károly

Bäversjön című 1942-es kötetét *A hódtavi újtelepek* (Ághegy Könyvek, Közdok Kiadó, Budapest, 2008) címen. Első megjelent kötetének címe: *Erdős Irma* (Prisma Kiadó, Marosvásárhely, 2003). Második felesége, Erdős Irma emlékezetére szerkesztett könyvet a színész nő életéről, szerepléseiről és a Székely Színházról. 2004-ben létrehozta az Erdős Irma Ösztöndíj Alapítványt. Az ösztöndíjat és az emlékgyűrűt évente egyszer adják át a marosvásárhelyi színházban. A másik megjelent kötete a *Három ország foglya* (Neptun Kiadó, Csíkszereda, 2007).

Gödriné Bedő Ilona A Sepsiszentgyörgy melletti Uzon községben született 1939-ben. Tanítóképzőben kezdte tanulmányait, gimnáziumban folytatta, majd egy évtizeden át könyvtárosként dolgozott. Mindig is könyvszerető ember hírében állt, aki számos könyvismertetőt, irodalmi estet rendezett. Egészségügyi iskolát is végzett, főnövéri vizsgát tett, majd a Sepsiszentgyörgyi Poliklinikán dolgozott. 1990-ben a fiával érkezett Svédországba, ahol már várta férje, Gödri Károly. Itt további tanulmányokkal bővítette egészségügyi képzettségét. Munkái:

Gondolatok idegenben. Verses vallo mások. Ághegy Könyvek. Sorozatszerkesztő: Tar Károly. Székelyház Közhasznú Alapítvány, Veresegyház, 2011.

Valamit mindig megköszönni. Ághegy Könyvek, Sorozatszerkesztő: Tar Károly, szerkesztette Gaál Zoltán. Székelyház Közhasznú Alapítvány, Veresegyház, 2012.

Dohi Alexandru 1955. június 4-én született Máramarosszigeten. 1974-ben

érettségizett a kolozsvári Képzőművészeti Líceumban. Dolgozott halászként a Duna-deltában, volt kirakatrendező, szobafestő, sírásó, kőműves, kőfaragó, tejkihordó, erdei gyümölcszedő, sorsjegyárús, postás, tisztviselő, csempekályhás, földtani kutató és tanár. 1989-ben menekült Svédországba, ahol sokféle foglalkozással kereste háromgyermekes családjá kenyerét. Első közlése 1977-ben volt, utána rendre majd minden romániai irodalmi folyóirat közölte verseit, rajzait. Tagja volt a legendás hírű kolozsvári Zsebszínháznak, verseivel is szerepelt a romániai magyar ifjúsági lap nagy népszerűségnek örvendő magazinján, verseit Cseke Gábor fordította.

Svédországban a *Mozaik* és az *Ághegy* folyóiratok munkatársa volt, grafikáit és olajfestményeit számos közös és egyéni kiállításon mutatta be. Könyveit maga tervezi és illusztrálja. A Román Írószövetség tagja. Kötetei:

Caietul debutanților (az antológiában az ő versei is szerepelnek). Editura Albatros, București, 1983.

Cartea definițiilor. Yoyo, Cluj-Napoca, 1993.

Calul de febră. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

Altermundia. Brumar, Timișoara, 2006.

Cartea aromelor. Editura Muzeului Literaturii Române, 2000. Tar Károly fordításában: Dohi Alex: *Illatok könyve.* Közdok Kft., Budapest, 2009.

Dusa Ödön 1943. január 7-én született Kolozsváron, 2007. november 29-én hunyt el Stockholmban. Egyedülálló művészeti stílusáról ismert előadóművész volt, aki

a hagyományos színházi elemeket személyes előadásmóddal és történetekkel ötvözte. A '70-es évek elején tartotta első egyéni előadását Kolozsváron *Írott muzsika* címmel. Az évek folyamán ezt számos más előadás követte, többek közt két monológ: *Egy örült naplója* és *Szók-ratész pöre*. Jeleneteket írt és rendezett a Tar Károllyal együtt alapított kolozsvári Ifjúmunkás Zsebszínházban, amely a diktatúra idején a szigorú szövegellenőrzést kijátszva sajátosan mozgásközpontú színház volt. 1985-től Svédországban, Stockholmban élt. Vendégelőadóként többször fellépett a pesti Szkéné Színházban, a Merlin Színházban, a Kolibri Színházban, az RS9 Színházban. Pesten lakásszínházat működtetett. Gigantikus versműsorokkal lepte meg közönségét, Dosztojevszkij-, Gogol- és Csehov-szövegekből szőtt műsorával, Platón *Szókratész pörének* tolmácsolásával remekelt. Fontosabb előadásai: Kocsis István: *Bolyai János esteje*, Dan Tărchilă: *Tökéletes tolvaj*, Szeretni tehozzád szegődtem (szelmes versek), Pilinszky János: *Sötét mennyország*, Ady Endre: *A Halál rokona*, Kányádi Sándor: *Fától fáig*, Nagy László és László György: *Jövő-bűvölő*, Juhász Ferenc: *Játékos szívűtés-üzenet*, illetve a *Hamvadó szerelem* – válogatás a magyar irodalom legjobb szerelmes verseiből.

Néhány írástörredéke olvasható volt a <http://www.szinhas.hu/odon> honlapon. Számos verselőadását hang- és videokazettára rendezte, happening videofilmeket is készített.

Megjelent munkáiból: *Számvetés* (Grafit Pencil Lapkiadó és Nyomda Kft., Kolozsvár, 1998); *Színházi jegyzetek* (Ághegy folyóirat, I. évfolyam, 2002).

Fried (Szmuk) Hédi 1924. június 15-én született Máramarosszigeten magyar zsidó családban, 2022. november 19-én hunyt el Stockholmban. 1945-ben érkezett Svédországba, miután túlélte a koncentrációs tábor szörnyűségeit. A máramarosszigeti gettóban találkozott Fried Mihállyal, akivel Stockholmban házasságot kötött. Három gyermekük született, szülei Auschwitzban hunytak el. Ötvennyolc évesen pszichológus végzettséget szerzett, hatvanhat évesen indult írói pályája. Munkásságáért Illis-éremmel, Svéd békedíjjal, Raoul Wallenberg-díjjal, Seraphim-éremmel tüntették ki. Tagja volt a Svéd Írószövetségnek és a PEN klubnak. Svéd, angol, német, finn, orosz és román nyelven is jelentek meg könyvei. Főbb művei:

Skärvor av ett liv. Natur & Kultur, Stockholm, 1992. Magyarul megjelent *Egy élet szilánkjai. Utam Auschwitzba* címen, fordította Botond Ágnes. Joshua Könyvek, Budapest, 2020.

Livet tillbaka. Natur & Kultur, Stockholm, 1995.

Ett tredje liv [Egy harmadik élet]. Natur & Kultur, Stockholm, 2002.

Frågor jag fått om Förintelsen. Natur & Kultur, Stockholm, 2017.

Historien om Bodri [Bodri története]. Stina Wirsén rajzaival. Natur & Kultur kiadó, Stockholm, 2019. A mű megjelent északi számi nyelven is *Muitalus Bodri birra* címen is, John Erling Utsi fordításában, Stina Wirsén rajzaival. Natur & Kultur, Stockholm, 2020.

Grünfeld Benjámín (Benny) 1928. május 6-án született Kolozsváron. Apja elismert órasmester és ötvös volt. 1944-ben négy fia közül a legidősebbet, Armandot besorozták a magyar hadseregbe, a családot Auschwitzba deportálták. A szülőket és a legkisebb fiút halálba küldték, Herman és Benjamin koncentrációs táborba került. 1945. április közepén Bergen-Belsenben az angol katonák kiszabadították őket, és Stockholmba kerültek. 1948-ban Benjamin önként jelentkezett az izraeli fegyveres erőkhöz, és a függetlenségi háború alatt a légierőben szolgált, majd vizsztatért Svédországba. Egy légitársaságnál dolgozott, svéd lányt vett feleségül, három gyermeke és tizenegy unokája született. Emlékiratai 1995-ben jelentek meg, először svédül, majd angol fordításban. 2021. március 26-án halt meg Stockholmban. Megjelent egy könyve *Tonåring i Hitlers dödsläger [Tinédzserként Hitler haláltáboráiban]* címmel, Magnus Henrekson és Olle Häger közreműködésével; Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1995.

György Horváth László 1951. október 23-án született Marosvásárhelyen, 2012. november 25-én hunyt el Stockholmban. Kolozsváron és Budapesten tanult, református lelkész volt, hét országban hirdette az igét: Erdélyben (Romániában), Magyarországon, a Felvidéken (Szlovákiában), Kárpátalján (Ukrajnában), Kanadában, az Egyesült Államokban és Svédországban. 2007-ben érkezett Svédországba. Székely-magyar identitásúnak, írónak vallotta magát. Megjelent könyvei:

A vörös pokol. Francesco WW. Kovács és a Gulag. Stockholm, Siculus, 2009.

Székely mesék. Stockholm, Siculus, 2010.

Székely Marosvásárhely. Verses képesalbum. Stockholm, Siculus, 2010.

Székely legendák világa. Stockholm, Siculus, 2010.

Stockholmi szerelem. Stockholm, Siculus, 2011.

Kátay Zoltán (Z. von Kátay) 1918. július 18-án született Erdélyben. 1956-ban menekült Svédországba. Negyedévszázadon át a malmöi Hungária étterem vezetője volt. A cserkészmozgalom kitartó támogatója volt évtizedeken át. Számos kézikönyve bizonyítja aktív részvételét a mozgalomban. Vezetésével a svédországi Klarälven Norge-tól Karlstadig tartó 110 kilométeres túrát többször is megtették a világ öt sarkából összegyűlt negyven magyar cserkésszel. Életének utolsó szakaszát az ausztriai Felsőőr (Oberwart) településen töltötte. 2003. október 23-án hunyt el, síremlékét 2005 májusában avatták föl, ahol többek között Lezsák Sándor méltatta egész életét jellemző közösségteremtő és -megtartó munkáját. Vagyonát a Lakitelek Népfőiskola Alapítványra hagyta, amit fiatal kutatók támogatására fordítanak. Műveit önmaga illusztrálta. Könyvei:

Keletről jöttem: versek. Herp Kiadó, München, 1980.

Svéd táj magyar szemmel. Panonia, Malmö, 1980.

Kő a vízbe vettetett. Herp, München, 1981.

Telik az idő. Panonia, Malmö, 1983.

Patak futása. Panonia, Malmö, 1984.

Sun győzelmek: 1977–78. Panonia, Malmö, 1985.

Cserkészés erdőelvén. Panonia, Malmö, 1988.

Kiscserkész virágok. Panonia, Marieholm, 1988.

Svédországi nagytáboraim. Panonia, Marieholm, 1988.

A magyar faragás. Panonia, Marieholm, 1989.

Erdélyben. Panonia, Marieholm, 1989.

Európai cserkész táborok 1971. Panonia, Marieholm, 1989.

Európai kerületi nagytáborok 1972–1982. Panonia, Marieholm, 1989.

Magyar cserkész szakácskönyv. Panonia, Marieholm, 1989.

Tankar i Erdély – Gondolatok Erdélyben. Panonia, Marieholm, 1989.

Transsylvaniai, sagans rike – Erdély, gazdag mesék. Panonia, Marieholm, 1989.

Cserkész játékos és tábornózi játékos könyv. Panonia, Marieholm, 1990.

Cserkész lombfűrészmunkák. Panonia, Marieholm, 1991.

Finnországba készülök. Panonia, Marieholm, 1991.

Repülj ki a versemből. Panonia, Marieholm, 1991.

Magyar cserkész tábornózi könyv. Panonia, Marieholm, 1991.

Magyar vízicserkész próbarendszer. Panonia, Marieholm, 1991.

Szocializmus Svédországban. Panonia, Marieholm, 1991.

Sors tenyerén. Panonia, Marieholm, 1991.

Tábori építmény. Panonia, Marieholm, 1991.

Erdély elhagyatott. Panonia, Marieholm, 1991.

A magyar lelkesítő dal. Panonia, Marieholm, 1992.

Ladó József 1911. március 12-én született Temesváron. Később, már az impériumváltás után Magyarországra költözött, majd 1956-ban Svédországba menekült, és egy szabadegyház papja lett. Ismert volt az emberi jogi kérdések iránti elkötelezettségéről, valamint a különböző kultúrák és vallási közösségek közötti megértés és együttműködés előmozdításáért végzett munkájáról. 2004. szeptember 19-én hunyt el a svédországi Örebroban. Munkáiból:

I våldets skugga men i Guds hand: fängelseminnen och andra minnen från Rumänien och Ungern [Az erőszak árnyékában, de Isten kezében: börtönemlékek és más emlékek Romániáról és Magyarországról]. Filadelfia, Stockholm, 1968.

Hur länge skall ondskan dominera? [Meddig fog még a gonosz uralkodni?]. Nordiska journalisthögsk, Mullsjö, 1985.

Solymossy Olivér író, költő, színész, pedagógus Noszolyon született 1914-ben, majd Stockholmban hunyt el 1986-ban. A kolozsvári unitárius gimnázium elvégzése után, 1938–39-ben ösztöndíjas

Bálint Endre Levente

Északi kagylók

Ághegy Könyvek

színész lett a Kolozsvári Magyar Színháznál, 1939 és 1950 között a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselője lett. Közben 1944-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen tanári, 1948-ban pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1953–55-ben a Déryné Állami Faluszínház tagja volt, közben pedig klubvezető, majd 1957–59-ben a budapesti Ady Endre Kultúrotthon igazgatója lett. 1959 és 1963 között Szentendrén, 1963 és 1973 között Budapesten volt általános iskolai tanár. 1973-tól egészen haláláig Stockholmban élt, levéltárban dolgozott. Novelláit, verseit Erdélyben a *Pásztortűz*, az *Ellenzék* és a *Brassói Lapok* közölte. Budapesten és Szentendrén főleg ifjúsági színdarabokat és mesejátékokat írt. Pedagógiai tanulmányaiiban a színjátszás és a nevelés kérdéseivel foglalkozott. 1962-ben Az oktatásügy kiváló dolgozója címmel tüntették ki. Svédországban a *Femina*, az *Året Runt* című svéd lapokban, valamint az emigráció magyar újságjaiban jelentek meg írásai. Svédországban tevékenyen részt vett a Sveriges Radio kulturális, irodalmi műsoraiban. Stockholmban írt elbeszéléseiben és regényeiben haláláig – az idegen környezetbe való beilleszkedés problémái mellett – hűen és humorral ábrázolja az átalakuló modern svéd társadalmat. Művei:

Egyedül (novellák, Kolozsvár, 1938); *Önmagamtól távol* (novellák, Kolozsvár, 1940); *A róka, a medve és Favágó* (verses mesejáték, bemutatta 1956-ban a budapesti rádió; német fordítása: *Der Fuchs, der Bar und der Holzfaller*); *Hamupipóke*

(verses mesejáték, az Ady Endre Kultúrotthon mutatta be, 1958); *A csapda* (ifjúsági színmű, Szentendre, 1960); *Mese a névmásokról* (verses mesejáték, Szentendre, 1961); *Járatlan utakon – Pá okönda vágár* (elbeszélések, magyar-svéd, Borás, 1980); *Forgósél* (regény, Budapest–Stockholm, 1999, a clevelandi Árpád Akadémia irodalmi pályázatán kitüntetésben részesült 1979-ben).

Svéd kiadványok munkatársaként a következő írásokat jelentette meg: *In-vandrare i arbete – Bevándorlók munkáiban*. Antológia Mahmut Baksi és Hannu Ylitaloval. Brevskolan, Stockholm, 1978; *Livstecken: röster från när och fjärran – Életjelek: hangok közléről és távolról* (Bevándorlók vers- és prózaantológiája), szerkesztette Gun Ekroth és Agnete Hjorth, Stockholm, 1988.

Szöke Amália, Benedekné 1929. február 14-én született Balázsfalván. Tanult Nagyszebenben a Ferencrendi Zárdában, Székelyudvarhelyen a Református Kollégium tanítóképzőjében. Kolozsváron, a Bolyai Tudományegyetemen geológia-földrajz szakon szerzett diplomát. Bukarestben kutató geológusként dolgozott. Nyaranta terepkutatásokat végzett felszínen és bányákban, Borsabányán, Nagybánya környékén és Csíkvidéken. A kutatási eredményeit tartalmazó tanulmányok akadémiai szaklapokban jelentek meg. Írt tudománypopularizáló cikkeket, recenziókat, fordításokat, verseket, naplójegyzeteket. 1976-ban házasság révén Finnországba költözött. A Helsinki Egyetemen finn nyelvet, irodalmat, történelmet tanult. Művelődési

közleményei, cikksorozatai, fényképes kisesszéi, kritikái magyarországi, erdélyi, finn és svéd lapokban jelentek meg. Az *Ághegy* folyóirat munkatársa volt. Munkásságáért 2000-ben a Magyarság szolgálatáért kitüntetésben részesült. Elhunyt Helsinkiben, 2008. szeptember 16-án. Könyvei:

Regiunea Toroiaga-Baia-Borşa. Studiu geologic, paleografic, mineralogic și geochimic, társszerző Liviu Steclaci (Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962); *Erdély és Fennoskandia 1576–1945 – Diplomáciai, katonai és művelődési kapcsolatok* (Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, 1995).

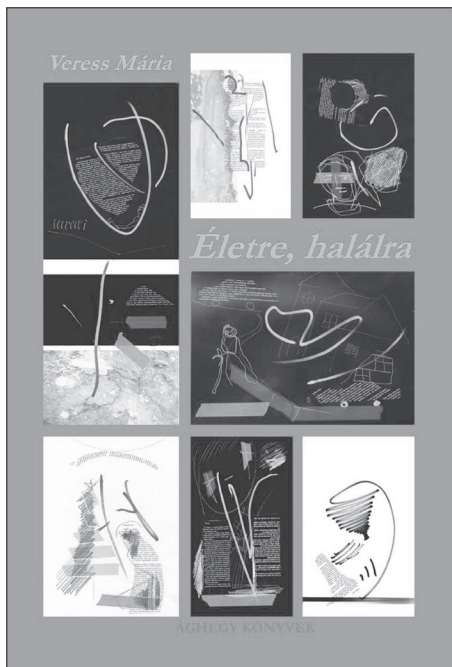
Telegdi Magda Kolozsváron született 1937. június 5-én, Stockholmban hunyt el 2014. március 29-én. Használta a Veress Magda és Veress Zoltánné névváltozatokat is. Elbeszélő, műfordító volt, Veress Zoltán felesége. Középiskolai tanulmányait Kolozsváron végezte (1948–1955), de közben politikai elítéltként két évet töltött börtönben 1952 és 1954 között. Szabadulása után érettségizett, gépíró-nő volt a *Korunknál* (1962–1969), tisztviselő az *Utunknál* (1984–85). 1985-ben férjével és két unokájával Svédországba utazott, majd Stockholmban telepedtek le, ahol a városi könyvtárban dolgozott 1987 és 2002 között; közben itt szerzett könyvtárosi szakképesítést, és innen ment nyugdíjba. Egyik alapítója az Erdélyi Könyvegyletnek, amelynek alkalmazott szerkesztője és felelős kiadója volt. A Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki. 2023. június 23-án férjével együtt a kolozsvári Házsongárdi temetőben temették újra. Könyvei:

Nyugtalan színek (novellák, Bukarest, 1966); *Útvesztő* (regény, Bukarest, 1969), *Gombáskönyv* (Veress Magda néven publikálta, Bukarest, 1982).

Tóth Ildikó Irma 1942. május 18-án született Kolozsváron, elhunyt 2024. március 12-én. 1987-től a svédországi Sölvesborgban élt. Az *Ághegy* munkatársa volt, majd a folyóirat pályázatának díjazottja is volt. 2010-ben a magyar kultúra külföldi népszerűsítéséért a Magyar Kultúra Lovagja címmel tüntették ki. Könyvei:

Múltbanéző – Emlékkönyv (Ághegy Könyvek, Közlekedési Dokumentációs Kft., Budapest, 2007); *Ajtó, ablak nyitva van...* (Ághegy Könyvek, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2011); *Méréről csak álmodom* (Ághegy Könyvek, Kolozsvár, NIS Kiadó, 2013).

Veress Zoltán Kolozsváron született, 1936. február 25-én, elhunyt Stock-

holmban 2013. február 4-én. Erdélyi magyar költő, író, műfordító. Írói álnevei: Csordás Elemér, Ónodi Sándor. Egyes művei Ónodi Sándor álneven jelentek meg. Telegdi Magda férje volt. 1952-ben Bodor Ádámmal együtt elérték kommunistaellenes röplapok terjesztése miatt, 1954-ben szabadult. Klasszikussá vált epikus gyermekversei (*Tóbiás és Kelemen*, *Irgum-Burgum Benedek*, az illusztrációk Surány Erzsébet grafikus munkáját dicsérik) a *Napsugár* című kolozsvári gyermeklapban jelentek meg folytatásokban. Az 1970-es években a *Korunk* folyóirat tudományos szerkesztőjeként dolgozott; 1986-tól Svédországban élt, a stockholmi Erdélyi Könyv Egylet alapítója és szerkesztője, majd a Peregrinus Klub szervezője volt. A Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki. Halála előtt nyilvános levelében bűnbánat nélkül beismerte, hogy évekig a Securitate besúgója volt. 2023. június 23-án feleségével együtt a kolozsvári Házsongárdi temetőben temették újra.

Ma élő tollforgatók

És végül a teljesség igénye nélkül néhány adat azokról a ma még élő és alkotó írástudókról, akiket a szülőföldtől való távolság és az otthoni irodalmi élettel való kapcsolathány pora lassan befed, de bíznak abban, hogy anyanyelvükön való munkásságukkal a szórványvidékek magyarságát nem hiába szolgálják tehetségük szerint továbbra is.

Antal Imre 1931. június 6-án született Gyimesközépplokbán, 1980-ban jött Svédországba. Ljungbyban él. Megjelent műve: *Mindennapi történelmünk, naplójegyzetek 1987–2003* (Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006).

Bálint Endre Levente 1965. április 27-én született Kolozsváron Tóth Ildikó fiaként. 1989-ben került Svédországba, ahol a Malmöi Tanárképző Főiskola Matematika és Természettudományi Karán végzett. Óvodában és az általános iskolában tanított, irodalmi érdeklődését egykori tanára, Egyed Emese keltette fel a középiskolában.

Északi kagylók (Ághegy Könyvek, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2019) című munkája saját rajzaival jelent meg. A kötet sorozatszerkesztője Tar Károly, szerkesztette J. Kovács Mária Magdolna. A borítót a szerző rajzának felhasználásával Ligeti Pál készítette. Megjelent a sorozatszerkesztő anyagi támogatásával 50 példányban.

Blomqvist Tünde 1977-ben született Szatmárnémetiben. Jelenleg előadó-tanár az Uppsalai Egyetem finnugor szakán. *Két szék között. Szépírók magyar nyelvi háttérrel Svédországban (1945–2015)* című könyvében (Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2021) nemcsak a magyar nyelvű alkotásokat veszi számba, hanem a magyar származású írók könyveit, nyelvtől függetlenül. A függetlenek a szépírók betűrendes jegyzékét tartalmazza, életrajzi adatokkal, valamint a migrációjuk után publikált műveik felsorolásával kiegészítve. A kötet svéd nyelven is megjelent *Mellan två stolar: Författarskap i Sverige med ungerskspråkig bakgrund 1945–2015* (Acta Universitatis Upsalensis, Uppsala, 2017) címmel.

Csíkszögödi Szabó Zoltán 1957. március 28-án született Marosvásárhelyen. Itt végezte a középiskolát és az orvosi egyetemet. 1990-ben elnyerte az Európai Szívsebészeti Aneszteziológiai Társaság évi kongresszusának első díját. 1991-ben gyermek-szívsebészeti altagatást tanult New Yorkban. Doktori értekezése megírására Svédországba jött.

Gaal Zoltán 1934. február 2-án született Brassóban. 1940-ben Magyarországra, majd 1956-ban Svédországba menekült. Főbb művei: *Szemünk kinyílik – talán. Versek*. Cultifex, Ösarp, 2011; *Fák egymás között*. Kovács Katáng Ferencsel. *Ághegy*, 42–43. szám, 2014, 5682–5687. oldalak. *Hegyek egymás között*. Kovács Katáng Ferencsel. Napkút Kiadó, Budapest, 2016.

Gergely Tamás Brassóban született 1952. augusztus 19-én. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar–francia szakos tanári diplomát 1975-ben. Tamásváralján, majd Halmiban tanított, 1979-től az *Iffjúmunkás* szerkesztője volt. 1987-ben Svédországban telepedett le, majd könyvtárosként dolgozott. Felelős szerkesztője a *Káfé Főnix* internetes irodalmi és fotóművészeti lapnak. Megjelent munkái: *Módosítás*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981; *Latorcza kontinens: a döbbenet egypercesei*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998; *Torokcsavar*. Illusztrálta: Maurits Ferenc. Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2010; *Szépvolgyi mesék*. Damó István rajzaival. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2014; *Vadmalac és a kiltartott magas Cé*. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2015; *Ki eteti a sirályokat?* Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2016; *Fifi. Egy illatcsepp története*. Illusztrálta: Damó István. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2017; *Az én Koreám*. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2018.

Gyarmati Rozália Csíkmadarason született Tamás Rozáliaként 1948. augusztus 25-én. Svédországban élő magyar költő, műfordító és festőművész, aki magyarul és svédül ír verseket, valamint svéd verseket fordít magyarra. Elemi- és középiskoláit Csíkszeredában végezte. 1971-ben a kolozsvári műszaki egyetemen építőmérnöki oklevelet szerzett. 1984 óta Svédországban él. Iskolás kora óta versel és fest. Festészetet olyan ismert művészeknél tanult, mint Gaál András, Márton Árpád, Mottl Román, Bengt Saltö vagy Pia Byrin. Termékeny művész, aki számtalan festményt és verset alkotott. Az évek során több csoportos és egyéni kiállítása volt Svédországban, Dániában és Romániában – az 1964-es bukaresti kiállításon a zsűri különdíjában részesült. 2004-ben a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadónál megjelent az *Álmok versekben és képekben* című kötete.

Hegedűs Zsolt 1948-ban született Kolozsváron. Négy évtizede vegyészmérnöki végzettséggel menekült Svédországba. Írói álneve: Zita néni. Írásai, fordításai, riportjai többnyire a *Romániai Magyar Szóban*, a *Nyugati Jelenben* és az *Utazóban* jelentek meg. Az első magyar nyelvű internetes fórumon, a *HIX*-en 1992 és 1995 között, Zita néni néven közölt írásaiból válogatás készült, amely a *Svédcsavar* címet kapta.

László Patricia Amarill 1971-ben született Kolozsváron, ahol a Báthory Ist-

ván-gimnáziumban végzett, érettségi után édesanyjához ment, aki két esztendővel azelőtt Svédországba menekült. Fél év után visszatért, és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–angol szakán végzett, majd Svédországban telepedett le. Három lánya van, könyvtárosként dolgozik Göteborgban. Írásai többek között az *Ághegy* folyóiratban jelentek meg.

Sall László Nagyváradon született 1961. március 8-án. Építőmunkásként dolgozott, az Ady Endre Irodalmi Kör tagja volt. Versei a *Fáklya*, az *Ifjúmunkás*, az *Echinox* hasábjain, az *Ötödik évszak* (Marosvásárhely, 1980), valamint az *Alapművelet* című (Bukarest, 1985) antológiákban jelentek meg. Főbb művei: *Lélegzetvétel* (Nagyvárad, 1988); ... *lem...* (Nagyvárad, 1989); *A gyermekkor vége* (Stockholm, 2003), ...*vége. Folytatás* (Stockholm, 2008).

Straszer Boglárka 1974. október 31-én született. Az Uppsalai Egyetemen dolgozó professzor, aki a svédet – mint második nyelvet – oktatja. 2014-ben kezdett dolgozni a Dalarna Egyetemen a svéd nyelv oktatójaként, majd 2019-ben docensnek nevezték ki. 2021 őszétől professzorként dolgozik, 2023-tól a tanszék osztályvezetője. Kutatási területe a többnyelvűség, az identitás és a kultúrák közötti találkozások. Az egyik fő kutatási területe az egyén nyelvi jogai, a nyelv- és oktatáspolitikai, a nyelvi hierarchiák és a nyelvi attitűdök szerepe az egyén nyelvi fejlődésében. Az anyanyelvi oktatás (modersmålsundervisning), a nemzeti kisebbségi nyelvek, a többnyelvűség (transspråkande) elmélete, hozzáállása és gyakorlata, valamint a nyelvbográfiái történetek különösen fontosak számára. Kutatásaihoz az *Ághegy* folyóirat is hozzájárult.

Tar-Bengtsson Benjamin Zsolt 1994. április 20-án született, filozófiát hallgat a Lundi Egyetemen. Az *Appel – En appel för alla studenter [Felhívás minden diák számára]* című svéd–angol nyelvű folyóirat főszerkesztője. Tagja a svédországi fiatal műfordítók csoportjának. A már korábban említett, *Matsäck med dikter. Verstarisznja* (*Ághegy* Könyvek, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2018) című svéd–magyar verseskötvet vezető szerkesztője.

Molnár-Veress Mária-Magdaléna 1951. február 16-án született Brassóban. Természettudományokat tanult Kolozsváron, 1990 óta él Svédországban, a stockholmi Természettörténeti Múzeumban dolgozott. Írásait a *Brassói Lapok* és az

Ághegy közölte. Főbb munkái közé tartoznak az *Üzenet egy úszó jéghegyről* (Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2007), és az *Életre, halálra* (Székelyház Közhasznú Alapítvány, Veresegyház, 2011) című könyvek.

Tar Károly 1935. augusztus 30-án született Kolozsváron, írói álnevei: Transylvanicus, Dombi Károly, Koppány Zsolt, Ligeti Pál. Erdélyi magyar író, költő, újságíró, közíró, szerkesztő. Az *Igazság* című lap munkatársa, majd az *Ifjúmunkás* nevelési rovatának vezetője, publicistája, riportere lett, majd volt a *Napsugár* gyermekirodalmi és a *Haza Sólými* gyermeklap főszerkesztője, illetve a Kolozs megyei RMDSZ szervezőbizottságának a vezetője is. Ő volt a kolozsvári *Szabadság* napilap egyik alapítója, továbbá volt az *Erdélyi Napló* főmunkatársa is. Félszázánál több kötet, vers, regény, esszé, publicisztika, riport, emlékirat szerzője. 1995-ben a svédországi Lundba költözött unokái nevelésére. A *Lundi Lap*, a *Magyar Liget*, az *Ághegy*, az *Ághegy Rádió* alapítószerkesztője, az *Ághegy-Liget Baráti Társaság* alapítója. Tagja a román, a magyar és a svéd írószövetségnek, valamint az Erdélyi Magyar Írók Ligájának.

Tóth Károly Antal erdélyi magyar esszéíró Szatmárnémetiben született 1942. december 3-án. A középiskolai tanulmányait szülővárosában fejezte be 1960-ban, majd a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Biológia–Földrajz Karán szerzett tanári oklevelet 1965-ben. 1965-től Nagyváradon tanított különböző iskolákban. Az Ady Endre Irodalmi Kör vezetőségének tagja volt, 1976 és 1978 között pedig elnöke. 1982-ben többedmagával elindította, majd sokszorosította az *Ellenpontok* című szamizdatkiadványt. A kiadvány miatt feleségével több hónapra át volt letartóztatásban, 1984-ban áttelepültek Magyarországra. Itt előbb a Népművelési Intézet szakalkalmazottja, majd 1988-ig az Országos Levéltár tudományos munkatársa volt. 1988-ban Svédországba utazott, majd rá egy évre Kanadába, végül 1990-ben visszatért Svédországba. A Göteborgi Egyetemen szerzett környezetvédelmi diplomát 1994-ben, majd Göteborgban nyugdíjazásáig környezetvédelmi tanácsadóként dolgozott. Írásai az erdélyi és magyarországi lapokban, folyóiratokban, különféle antológiákban és az *Ághegy*-ben jelentek meg. Munkáiból:

Hova-tovább? Az Ellenpontok dokumentumai, esszék, tanulmányok. Magyar Ökumenikus Önképzőkör –

Savaria University Press, Stockholm–Szombathely, 1994.

Ellenpontok. Sajtó alá rendezte Tóth Károly Antal. Múltunk Könyvek. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.

Út a magányos tüntetésig. Egy erdélyi magyar esete a Scania birodalommal. Kapu Könyvek. Magyar a Magyarért Alapítvány, Budapest, 2007.

Hol vagy, szabadság? Esszék, tanulmányok, vitairások. Kriterion, Kolozsvár, 2015.

Egy szamizdat az életünkben. Az *Ellenpontokról.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.

Harc a nemzet érdekében. Interjú Borbély Imrével, temesvári mérnökkel és erdélyi politikussal. Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék–Budapest, 2017.

Mire jó egy ilyen gyors számvétel?

A válasz bizonyára magától érthető: a magyar nemzeti művelődés szolgáltatásban végzett igyekezetünket azért kell nyugtázni, hogy az utánunk következők erőt meríthessenek anyanyelvünk művelésére, hagyományaink ápolására. Erre most azért is nagy szükség van, mert a *Magyar Liget* és az *Ághegy* két évtizedes – irodalmat és művészetet saját erőből próbáló és művelő – munkáját folytató új közösség kialakulása még várat magára. Ehhez erőt ezután is a szülőföldhöz való szorosabb kapcsolódásból meríthetünk. Az anyaország által támogatott, egyre gazdagodó erdélyi magyar irodalmi és művészeti élet virágzásának példája serkentheti a magunk nemzetben való megmaradását a skandináv országokban is. Mert a nemzet szíve irodalmában dobog, és kultúrájában élhet igaz életet.

Jegyzetek

1 *Hommage Tomas Tranströmer på svenska och ungerska svédül és magyarul Urval och sammanställning.* Válogatta és összeállította: Tar Károly. *Ághegy* Könyvek – Székelyház Közhasznú Alapítvány. <https://mek.oszk.hu/12000/12001/12001.pdf>

2 *Matsäck med dikter – Verstarisznja.* Teckningar, sagor, ramsor – Rajzok, mesék, mondókák. Översättning från ungerska dikter – Översatt av / Fordították: Benjamin, Emma och Vilma – Tar Bengtsson. *Ághegy* Könyvek, NIS Kiadó, Kolozsvár, 2018.

3 *Ághegy – skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóirat.* Antológia tíz kötetben, 1–50. szám. Szerkesztette: Tar Károly. NIS Kiadó, Kolozsvár, 2015.

Kovács András |

Míves famunkák Erdélyben

M

ihály Ferenc farestaurátor és munkatársa, az ugyancsak restaurátor Szász Erzsébet jegyzi a *Míves famunkák Erdélyben. Ácsmunkák, asztalosmunkák a XV–XVI. századból** című vaskos korpuszt, amelyet a határon inneni műemlékvédelmet, művészettörténetet, népművészetet lelkesen támogató Teleki László Alapítvány adott ki 2021-ben Budapesten. Kötetük valójában csupán 2022 végére készült el, késését elsősorban a tájainkon teljesen ismeretlen téma feldolgozásából adódó, előre nem látható terjedelem befolyásolta; egy esztendővel ezelőtt, 2023-ban pedig elnyerte az EME és a Gróf Mikó Imre Alapítvány által odaítélt Entz Géza-díjat.

643 oldalas, 646 illusztrációt, fényképet, reprodukciót és rajtot tartalmazó, átfogó könyvésztre támaszkodó és bőven jegyzetelt munkáról van szó, amely *Tanulmányok*knak szentelt első, 170 oldalas részében, példamutatóan összegezve a kutatás tanulságait és eredményeit, bevezeti az olvasót a középkor és a kora újkor erdélyi famunkák történetébe, műfajaiba, technológiájuk alakulásába, szól a felhasznált anyagokról, szerszámokról és eljárásokról, kitér továbbá a rajtuk található jelvényekre, címerekre, feliratokra, ábrázolásokra, az érintett mesterségek művelőire, céhes beágyazódásukra és a 17–18. században tovább élő hatásukra.

A munka második, közel félezer (173–618.) oldalas *Adattár* részében a szerzők az „Ádámos” és „Vizakna” címszavak között feszülő betűrendben ismertetik az általuk felkutatott, nagyon sok esetben általuk azonosított, konzervált, restaurált, olykor a szűkös korábbi szakirodalom által már felfedezett, nagyjából azonban mindaddig soha komolyan nem vizsgált, ismeretlen, döntően egyházi épületekben fennmaradt alkotásokat: ablakokat, ajtó- és kapuszárnyakat, asztalokat, faliszekrényeket, gyertyatartókat, karzatokat, könyvtartókat, mennyezeteket, stallumokat, szekrényeket, padokat – ennek az ács- és asztalosmunkák-ból álló, négy-öt évszázada keletkezett

művelődési kincsnek jelenleg gyakran mostoha körülmények között őrzött, rohamosan fogyó darabjait, közöttük például a már Entz Géza által ismertezett vasasszentegyei darabokkal.

Ezek a tárgyak a vizsgált korszak anyagi kultúrájának, életkörülményeinek látványos emlékei. Az ipari forradalom előtti korszak termékeiként mindenikük képzett mesterember egyedi, a megrendelő igényeihez alkalmazkodó, többnyire díszített alkotása. Az alkalmazott díszítőeljárásoknak a mibenlétéről, technikai kivitelezéséről, anyagairól és eszközeiről mindeddig – e berendezési és bútordarabok csodálóiént – csak nagyon keveset tudunk. Mibenlétük sokszor csupán a szóban forgó munka szerzői által ismerttetett, nagyszámú példának köszönhetően világosodik meg.

Nem vitás tehát, hogy a művészettörténeti, építészettörténeti, iparművészeti kutatás nem tekinthet el ezektől a „fás” műfajoktól és művelőiktől, akik jelentős szerepet játszottak a művészet egészének a fejlődéstörténetében. Legyen szabad emlékeztetnem például arra, hogy a könnyű, öntött kazettás boltozatok és mennyezetek divatját éppen római, a Panthéon vagy a Maxentius-bazilika példáját követő látványos, immár gerendás szerkezetekhez idomított tervedések vitték tovább a középkor, illetve a reneszánsz idején.

A középkori erdélyi társadalomnak megbecsült szereplői voltak az ácsok, akik olykor épületek tervezőiként – építészekként is szerepelnek. Így az 1585-ös, tíznyelvű, Lyoni Calepinus-szótár szerzői az *architectus* szóval értelmezték a *fő álc*s szót, mesterségük családnévként 1409-ben jelenik meg az általunk ismert forrásokban. Az ácsmesterségből kiágazott *asztalos* mesterségnév családnévként valamivel később, a 16. század elején tűnik fel a magyar nyelvterületen. Kolozsvár magyar natióiról való polgárainak az 1453-as összeírásában egymás szomszédságában, a Király utcában említik latinos családnévén Bertalan, Gergely és Bálint

A könyv borítója

Behívótábla (asztalosok és középírók közös cége?), Segesvár, 1697

Mensatornt, míg az „álcok” már magyar nevükön szerepelnek.

Az ács- és asztalosmunkákkal kapcsolatos művészettörténeti kutatások a kezdetekben a szemlélő által látottakra terjedtek ki, s a 19–20. század fordulójának, de a következő évtizedeknek a kiránduláshoz öltözött művészettörténészei, régészei is figyelmesen megnézték, emlékeztükbe vésték az általuk vizsgált műalkotásokat, írásban is rögzítették, mérték, rajzolták a megfigyelt részleteket. Nagyon ritka esetben közelítettek azonban a pincékben, padlásokon, színekben létrehozott lomtárakhoz, s öltözetük állapotára vigyázva kerülték a poros, pókhálós bútordarabokat is. A korszak igen szerény reprodukciós lehetőségei magyarázzák, hogy keveset és kevesek fényképeztek, akkor is főként napfényen rögzíthető külsőket, technikai kényszerűségből adódóan kerülve

a mesterséges megvilágítást kívánó belső fényképezését, így hát le is maradtak a szóban forgó, többnyire mozgathatatlan ács- és asztalosmunkák részletes és összehasonlító vizsgálatáról. Az előrelépést csak a kis felületeket átfogó fényképekből összeragasztott, illetve a régiesebb, ilyen montázsokból átrajzolt, fényképalapú reprodukciók támogatták valamennyire a kazettás mennyezetek esetében. Az áttörés a kutatásban csak akkor következett be, amikor a tárgyakat vizsgáló restaurátor-szakember immár munkaruhában, szerszámokkal a kezében közelről is szemrevételelezhette, szétzedte, megtisztította, fertőtlenítette és konzerválta, majd újra összeillesztette és kiegészítette, „gyógyította” a szüette, más parazitákkal is fertőzött, pusztulásra ítélt szétmálló darabot, vagy felismerte, összeszedte és összerakta a kiszórt, használhatatlannak

minősített műalkotás darabjait, aki apró, a megmunkálásban mutatkozó nyomokból képes volt azonosítani az eredeti szerkezetet, az alkotó egyéniség keze nyomát, szándékait. Amikor pedig végül a digitális képalkotási eljárásoknak köszönhetően, hozzáférhetővé és hatékonyává vált a fényképezés, már íróasztalnál is folytatni lehetett a képeken rögzített tárgy vizsgálatát.

Annak idején, kortársaival teljes egyetértésben Orbán Balázs még lenézte, ízléstelen deszkafölepnék titulálta a szerzők által vizsgált, fából készült műtárgyak csoportjába tartozó reneszánsz kazettás mennyezeteket, de a Székelyföld nagy kutatója még életben volt, amikor már ezek a gazdagon díszített együttesek is magukra vonták a régészeti-néprajzi, majd művészettörténeti vizsgálódás figyelmét. Erdélyvel kapcsolatban Kelemen Lajos úttörő adatgyűjtését a kazettás mennyezetek és rokonemlékek tekintetében Tombor Ilona, a fentebb említett díjnak nevet adó Entz Géza hivatali kollégája folytatta, kiterjesztve azt az egész történeti Magyarország területére. Munkája 1968-ban jelent meg, s ezekhez a Sepsiszentgyörgyről indult Boros Judit fűzött jelentős – professzionalizmusával a korszak többnyire műkedvelő elgondolásait visszhangzó munkái közül messze kiemelkedő – kiegészítéseket és pótlásokat többek között Dávid László, elsősorban udvarhelyszéki kutatásainak eredményeire, illetve Kónya Ádám gyűjtésére támaszkodva a *Festett famennyezetek és rokon emlékek Erdélyben a XVI–XVIII. században*¹ című munkában.

Az 1990-es változások után nagymértékben gazdagodott a számba vehető hazai műemléki irodalom, de sem a Balogh Jolán által annak idején szorgalmazott, az ő kutatási körülményei közepette azonban megvalósíthatatlan műfaji teljességet,² sem pedig az egész Erdélyre, esetleg a Trianon után Romániához került területekre kiterjedő földrajzi, ahogyan a minden egyházi felekezetre kiterjedő teljességet sem sikerült elérni. Ilyen szempontból kivételt csupán az erdélyi harangok példamutató számbavétele³ jelent, s sokkal népesebb kutatói összefogás révén immár ehhez az igényhez látszik felzárkózni diszciplínánk a fedélszerkezetek, a falképek, a szárnyasoltárok, az ötvös- és ónművek, valamint a könyvkötések kutatása terén is.

A kutatást megújító törekvésekhez kapcsolódva úgy vélem, döntő szerepe volt a fentebb elősorolt technikai és módszertani akadályok

A gógánváraljai stallum, részlet. Képek a könyvből

kiküszöbölésének a folyamatában annak, hogy az 1990-es évek folyamán Mihály Ferenc (született 1968-ban) 1991-ben a Brassói Egyetem Fafeldolgozó Karán, illetve 1996-ban a Budapesti Képzőművészeti Egyetem Tárgyrestaurátor szakán oklevelet szerezve régi asztalosmunkák restaurálására szakosodott műhelyt hozott létre Szovátán. Így egészen új irányból, a műalkotásnak nemcsak szemlélőjeként, hanem értő restaurátoraként vizsgálhatta a kezébe kerülő tárgyakat, mérhette fel az erdélyi emlékanyagot, benne egyebek mellett az elárvult szász templomok értékeit is. A magyarországi Állami

Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ alkalmazottjaként 1997 és 2007 között részt vett egy Magyarország határain túli műemlékfelmérési programban. Az asztalosműveket felmérő Mihály Ferenc és festményekre szakosodott restaurátor kollégája, Lángi József három szépen illusztrált, de csak szűkszavú kommentárokat lehetővé tevő kötetben⁴ ismertette e kutatások eredményeit.

Nem kíván különleges képzelőerőt, hogy belássuk: aki a szóban forgó nagy állományt képes áttekinteni, aki a számtalan kutatott tárgyat szétszedve felfedezi egy-egy asztalosmunka

készítésének a menetét, aki az átfestésektől megszabadítva rácsodálkozhat az eredeti felületre, aki megfigyelheti az osztólécek alatt fennmaradt eredeti színezést, aki azonosíthatja az intarziás minta összetevőit, aki firkákra és a műhelyből, a műhely tagjaitól vagy a megrendelőktől, használoktól származó korabeli feliratokra lel az évszázadok során a helyükről el sem mozdított stallumokon vagy a szárnyasoltárok szoborfülkéjében, aki az ács- vagy asztalosműhelyben folyó tevékenység ismerőjeként egy-egy együttes létrejöttét is képes megvilágítani már fölényes anyagismerete, technikatörténeti tájékozottsága, a szerszámnyomok azonosítása, szerkezeti megfigyelések révén, az behozhatatlan előnyre tesz szert a műtárgy módszeres vizsgálata során is. Ezeket a vizsgálatokat Mihály Ferenc és Szász Erzsébet látványosan bővítették azután a famunkákhoz tartozó vasalásokkal kapcsolatos jelentős megfigyelések, akárcsak a famunkák színezésére vonatkozó felismerések révén is.

Az előttünk álló munkában bemutatott és összefoglalóan értékelt hatalmas anyag már képet ad a szerzők minden részletre kiterjedő anyaggyűjtéséről, mely Mihály Ferenc és Szász Erzsébet szándékainak megfelelően csupán a bevezető, előkészítő része, sokatmondó ígérete a vizsgálataik derekát adó 17–18. századi emlékek feldolgozásának, melynek megvalósítása a közeljövőben ki is kerekítheti teljességre törekvő kutatási elképzeléseiket. Vállalkozásuk mielőbbi kiteljesítéséhez a szerzőknek sok sikert kívánok, munkájukat pedig melegen ajánlom az olvasók figyelmébe.

***Mihály Ferenc-Szász Erzsébet: Míves famunkák Erdélyben. Ács munkák, asztalosmunkák a XV–XVI. századból. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2021.**

Jegyzetek

- 1 Boros Judit: Festett famennyezetek és rokon emlékek Erdélyben a XVI–XVIII. században. *Művészettörténeti Értesítő*, XXXI, Budapest, 1982.
- 2 Vö. Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance I.* Kolozsvár, 1943. 144. skk., 323. skk.
- 3 Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelődmedencéi.* Teleki László Alapítvány – Polis, Budapest–Kolozsvár, 2002.
- 4 Lángi József – Mihály Ferenc: *Erdélyi fal-képek és festett faberendezések.* 1–3, Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest, 2002, 2004, 2006.

Balla Sándor

Külföldiek mindenhol

Április 20-án hivatalosan is megnyílt a nagyközönség előtt az idei Velencei Biennálé. A világ egyik legelismertebb, legrangosabb kulturális eseményét 60. alkalommal rendezték meg, és bár az összművészeti fesztivált beárnyékolják a szomszédunkban vagy a Közel-Keleten dúló fegyveres konfliktusok, a biennálé így is nagy számban fogadott művészeket, kurátorokat, gyűjtőket és művészetkedvelőket a világ minden tájáról.

Ö

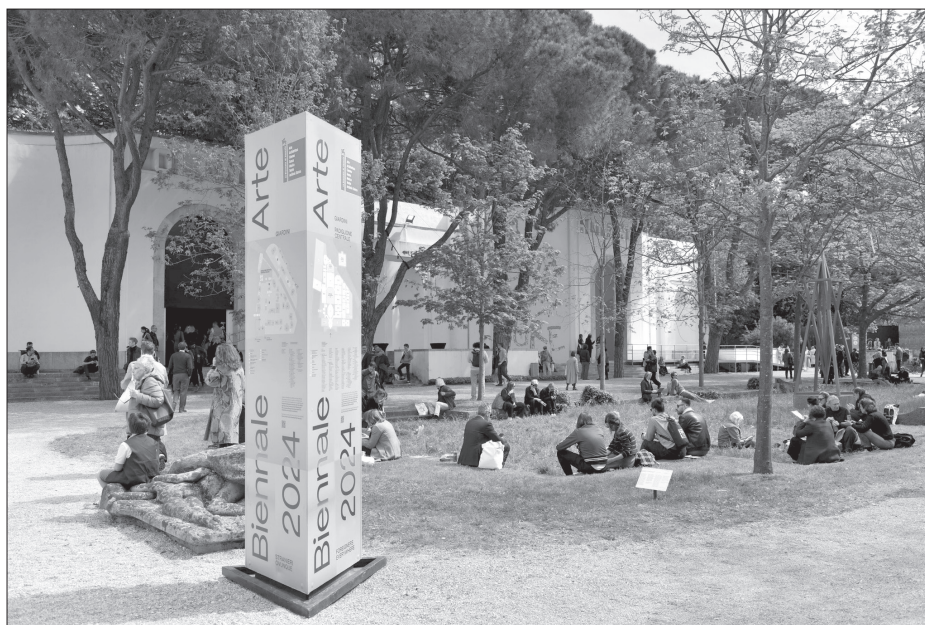
sszesen nyolcvannyalc ország vett részt az idei biennálén, amelynek a címe *Stranieri Ovunque*, azaz *Külföldiek mindenhol* lett – azt azonban érdemes kiemelni, hogy az olasz *straniero* kifejezés nemcsak azt jelenti, hogy *külföldi*, hanem azt is, hogy *idegen*. A brazil Adriano Pedrosa, a biennálé első latin-amerikai főkurátora, a Museu de Arte de São Paulo spanyol múzeum művészeti igazgatója a következő gondolatokat társította a nem mindennapi címválasztáshoz: „Ez a kifejezés többfajta jelentéssel és értelmezéssel is bír. Először is bármerre mész, bárhol is jársz, folyamatosan külföldiekkel találkozol. Másrészt viszont függetlenül attól, hogy épp hol is tartózkodsz, legbelül mindig is külföldi vagy”.

A kuratori elképzelés szerint a *Külföldiek mindenhol* cím kulcsfontosságú jelentőséggel bír ma nemcsak az öreg

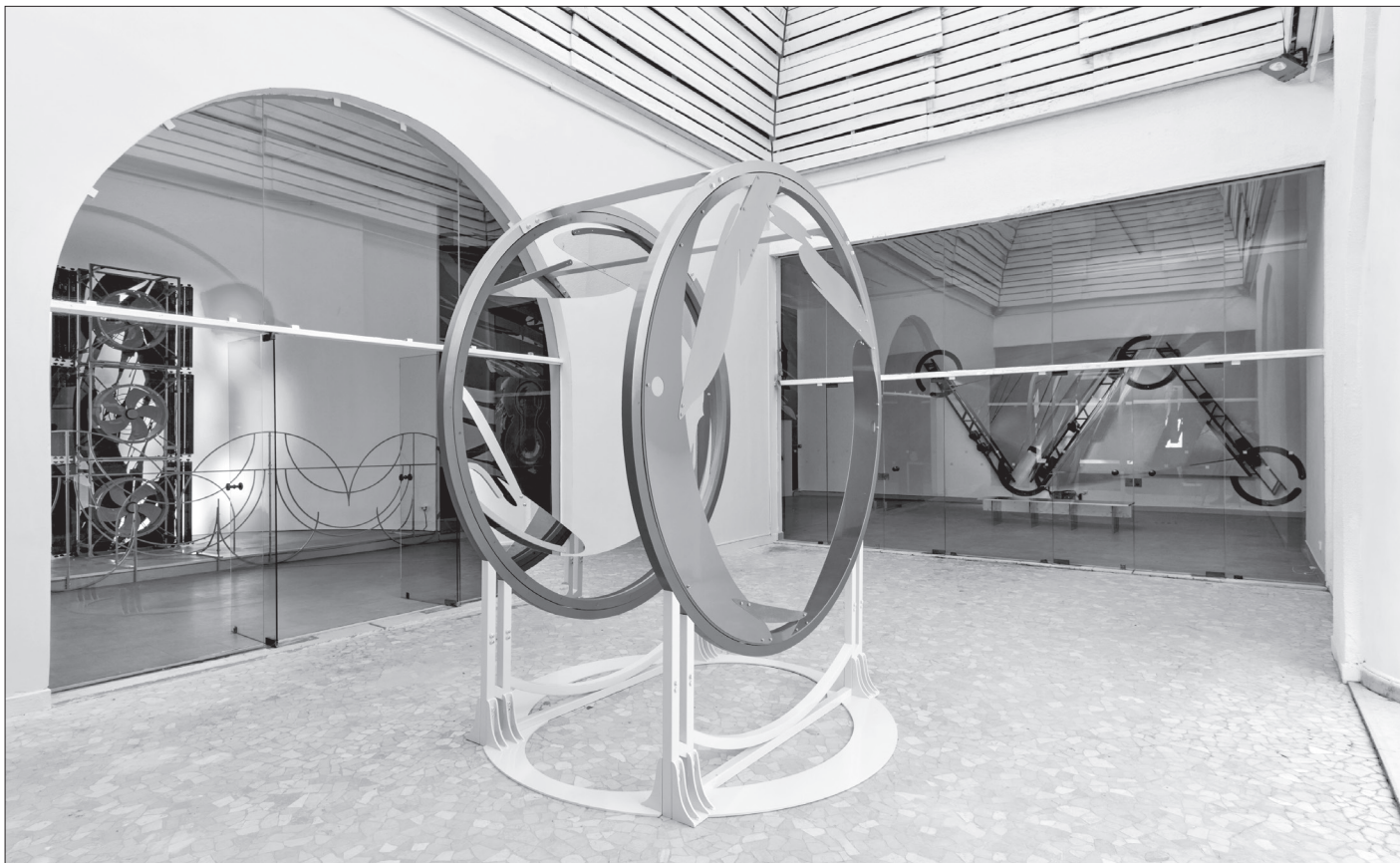
kontinensen, hanem a mediterrán térségben is, jóformán az egész bolygón. Ezt támasztja alá az, hogy a lakóhelyüket elhagyni kényszerült emberek száma rekordmértéket öltött 2022-ben: az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága szerint két éve 108,4 millió ember kényszerült elhagyni a lakhelyét. A 2024-es biennálé így főként azokra a külföldi, bevándorló, emigráns, száműzött vagy menekült művészekre helyezi a hangsúlyt, akik a *globális dél* és a *globális észak* között mozogtak; továbbá az összművészeti fesztivál pavilonjaiban a gyakran üldözött, a művészeti világ peremére szorult művészek mellett a népi vagy őslakos alkotók munkáival is találkozhatunk.

Az idei biennálé mondhatni az eddigi legnagyobb: összesen 331 művészt vontat fel, miközben két éve 213 alkotó

A 2024-es biennálé főként azokra a külföldi, bevándorló, emigráns, száműzött vagy menekült művészekre helyezi a hangsúlyt, akik a globális dél és a globális észak között mozogtak.

Románia pavilonjának bejárata. Kép: Románia pavilonjának hivatalos Facebook-oldala

Nemes Márton *Techno Zen* című installációjának részlete. Kép: Bíró Dávid, Bilák Krisztina

állított ki, 2019-ben pedig „mindössze” 83 fős volt a művészmezőny. A központi pavilon homlokzatán a brazil Mahku kollektíva monumentális falfestményét csodálhatjuk meg, míg az első helyiségben az új-zélandi Maataho csoport nagyszabású installációja található. A központi pavilon *Portrék* című szekciójában száztizenkét művész alkotásával találkozhatunk, akik többek között azt hivatottak bemutatni, hogy miképp ábrázolták a mindenkori embert a globális dél művészei. Az *Absztrakciók* szekcióban harminchét művész munkáit szemlélhetjük meg, köztük a marokkói Casablanca Iskola alkotóinak festményeit, amelyek a szigorú formákra hagyatkozó európai absztrakt geometria helyett élénk, organikus struktúrákból merítenek. A harmadik szekció olyan olasz művészek munkáit tárja a nagyközönség elé, akik Afrikában, Ázsiában, Közép-Amerikában, valamint Európa különböző régióiban alkottak maradandót.

Összesen nyolcvannyolc ország vesz részt az idei biennálén, a romániai pavilonban a kolozsvári festőművész, Șerban Savu kiállítása látható, amelynek Ciprian Mureșan a kurátora. A *Ce este munca (Mi a munka)* című kiállítás a munka és a szabadidő témakörét járja körül. Mezőről visszatérő, halászó,

betakarító emberekkel találkozhatunk a román pavilonban – Șerban Savu kiállítása újragondolja a munka ikonográfiáját, a történelmi realizmusból és a keleti blokk propagandaművészetéből is merít. Ahelyett, hogy közvetlenül megkérdőjeleznék ezeket a narratívákat, Savu megragadja a munka és szabadidő közötti különbséget, amelyek gyakran szélesebb társadalmi változásokat vagy épp válságokat tükröznek.

... a romániai pavilonban a kolozsvári festőművész, Șerban Savu kiállítása látható, amelynek Ciprian Mureșan a kurátora.

A magyar pavilon Nemes Márton *Techno Zen* című installációjával nyílt meg. Nemes Márton alkotása túlmutat a festészetben, hiszen a fémtechnika, a zene és a színpadi fények is részét képezik az installációnak. A *Techno Zen* című alkotás egyfelől a kilencvenes évek szubkultúrájának világát idézi a „boldog huszadik századra” emlékeztetve, másrészt az installációhoz használt sámdobok arra az ősi hagyományra

is utalnak, amelynek jegyében a magyarok a reflexív gondolkodást és a békét képviselik a világban. Az installáció összetett munka eredménye, amelyhez a Nemes Mártonnal együttműködő művészkollektíva is hozzájárult.

A Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum igazgatója, Fabényi Júlia, a biennálé nemzeti biztosa kiemelte a megnyitón, hogy a művész alapkonceptiója, amely a vizuális élményt hanggal, mozgással és a legkülönfélébb képi technikákkal ötvözi, a látogató számára különleges, új szintet jelentő élményt kínál: egyszerre meglepő, a komfortzónából kikölkentő, hiszen a pavilon összes tere megmozdul és szervesen integrálódik a művész érzeki univerzumába. A kiállítás kurátora, Kopeczky Róna arra hívta fel a figyelmet, hogy a projekt egy szűlsőségesen polarizált, árnyalatokat nélkülöző vagy teljes mértékben kizáró társadalmi jelenségek által jellemzett korban emberségre, nyitottságra, toleranciára biztató humanista üzenetet kíván közvetíteni.

A nagyközönség egészen 2024. november 24-ig látogathatja a Velencei Biennálét, a magyar pavilonban látható kiállítást decemberben kibővített formában a Ludwig Múzeum Budapesten is bemutatja.

Csog Szidónia

„A vers is egy formája a kapcsolatteremtésnek”

Beszélgetés **Egyed Emese** költővel, irodalomtörténésszel, egyetemi tanárral

Ebben az önmagától távolodó világban ezek a versek a költészet magasabb rendű fogalmát jelenítik meg, amely képes visszahozni az egészről alkotott mágikus felfogás irodalmi vonatkozásait.

A *Daphne ideje*¹ című kötet beszédmódja közelebb hozza a valóság árnyalatait, minden apró szempontot megvizsgál, eleven és érző írásfolyamban enged mindent újra áradni. Gyors és nélkülözhetetlen a versfordulat és az aforizma a kompozíciók ragyogó tónusaiban. Ebben az önmagától távolodó világban ezek a versek a költészet magasabb rendű fogalmát jelenítik meg, amely képes visszahozni az egészről alkotott mágikus felfogás irodalmi vonatkozásait. Afféle hidak, amelyek a belső távolságok, aphéliumok, távlatpontok ellenére is összekötik a szíveket a szellemmel. Reményik Sándor szerint is a művészet magasabb rendű életforma és (ön)ki-fejezés. A szabad önértelmezés, a belső képteremtés szabadsága is a műalkotás által lehetséges. Ez rejtett és metafizikus ajándéka is a művészetnek: „Tövig levágtam, akkor is kihajtott. Balladában majd a válladra hajlok” – írja, közli és kinyilatkoztatja a szerző is a *Tövig levágtam...* című versében.

A *Morpheus képletei* külön ciklusa a kötetnek, amely sajátos módon idézi meg a mitológiai Morpheuszt, akinek a nevéből származik a fájdalmat enyhítő morfium is, és ezáltal az álom és halál közti összefüggést is asszociálja. És talán azokat az antik egyiptomi álomtemplomokat is, ahol láthatatlan érintés által gyógyítottak. Maga az alkotás is egyfajta álomtemplom, amelybe ha belépünk, az érintettség által (fel)szabadultabbakká, némileg szabadokká válhatunk. Ez lehet talán az a művészi szentháromság, amelyben a szerző, befogadó és érintettség párbeszédében Daphné és múzsák őrködnek. Talán innen is eredeztethető a „szabadító versek” megnevezés Egyed Emesétől, amely egy régebbi kötetére is utal. Az álom kapcsán A *holdfényről* című vers egyik sora villantja meg

az álom mindenhatóságát: „Álomban lépsz a hiány féltékéjéhez”. Az alkotás folyamatában az elme állapota az álomhoz hasonló – sok közös metszéspontja van a művészetnek, az álomnak és a visszaálmódás aktusának. A pontok szóközi használata is talán fokozottan emel ki erről lényeges vers-tartalmakat. A számozással jelölt vers-töredékek pedig a kötetnek egy másik misztikus szervezőelvét alkotják. A *cikluszáró 33* című vers Térey János emlékéét idézi: „Amikor porvultunkról írtam / neked: / bár rég tudtam, halandó minden költő, / muzsikus, táncos, / s a képmetsző is. / Nem sejthettem még, / mégis éreztem, / hogy viszi már / a halál. / Jaj, / viszi / Térey Jánost, a szíves poétát.” A fragmentumok láthatatlan versszöveitei, a hiányzó részek talán egy következő kötetben bukkannak majd fel.

A sajátos verszenéjű Egyed Emese-darabok könnyed suhanásokat, elégikus ritmusáramlásokat és művészi életutakat is összegeznek. „Egy pillanattal jóváteszel mindent. / Óvd, kedvesem, jégverte kertjeinket. / Megszűnnek jelen- / valóságok, voltak. // Miért vetettél? Kinek aratsz holnap?” – kérdezi a lírai alany a *Magyarázat helyett* című versében. És bár a költői kérdések többnyire árván konganak a világegyetemben, a kozmikus lírai magvak mégis kihajtanak itt vagy egy másik téridőben. Jung szavaival is élve, a szív tudása úgy növekszik, mint sötét földön a zöld mag. És a szerző sajátos víziójában is, ahol minden megtörténhet – „tűz, víz, bú között / két repkényág összeölekezett”. Minden megtörténhet, akár gyógyulás is. És így, bizonyos szinten itt asszociálhatók a *Paian*-kötet² gyógyító versei is, amelyekben a művészet varázsigeként vagy imádságként van jelen. Paian az olimposzi istenek orvosa

Egyed Emese pedagógus, egyetemi tanár, költő, irodalomtörténész.

Kép: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem honlapja

volt, és ma is vannak, akik elkötelezett módon hisznek a költészetben, mint olyan gondolkodásformában, amely alkímiai pszichoterápia is. A közös szellemiség által a *Daphne* ideje talán párhuzamba hozható a *Briszéisz*³ című kötet világával is. Annál is inkább, hogy az átértelmezett mitológiai idő itt is beszűremkedik...

A jelképek történeteket vonzanak be a szövegekbe, egyszersmind az olvasóra bízzák a jelentések kibontását.

– És talán éppen az elidőző figyelemjáték költői ideje állítja meg némileg ezt a széthulló világot, ahogyan a Könyvjegyek című vers sorai is kifejezik: „Nyárfára, hársra könyvjegyet ragasztok. / Olvass szél, olvassatok csillagok.” Hogyan látja ezt a *Daphné-kötet* szerzője, akiről azt tartják, hogy a világ dolgaira szelíden és sajátos csenddel rezonál?

– Kérdés, mire figyelünk, a lehetőségek közül mivel teremtünk kapcsolatot. A vers is egy formája a kapcsolatteremtésnek, egy állandóbb környezet létrehozásának. Szükségünk van állandóságra is, a belső világ kialakítására, a vers megnevezés, megszólítás, de ilyen értelemben „megragadás” is.

Amikor az ember nincs már az élők sorában, a verseket úgy teszik-veszik, ahogyan akarják. Én irodalomolvasóként láttam, hogy mennyire izgalmas tud lenni egy szerzői kötet, és mennyire el tud szürkülni egy válogatás vagy egy egybegyűjtött kötet, amikor már csak a kronológia érvényesül, vagy más dolgok érvényesülnek, és nincs a szerző a kötet egészében jelen, csak az egyes versekben.

– Van egy vers a kötetben, amely a mitológiai *Daphné* történetét átlényegíti. A kötet fülszövegének egyik mondata is erre utal: „A személyes és a mitikus idő szimultán »történik« vallomások sorsköltészetben.” És talán maga a vers, mint kozmikus jelenlét, az átváltozás csodája, azonosítható *Daphné*-vel. Az átváltozások mit örökítenek meg?

– A kötet fülszövege már értelmezés, nem tőlem származik. A mesében (mitológiában) a csodák hirtelen történnek; arra gondoltam, egyrészt csoda az is, amikor történik velünk valami, és azt érzékeljük; a huzamosság tagolhatóbb, mint a pillanat. Másrészt a *Daphné*-példa – az élőfává változás, egy korábbi létezési forma teljes lezárása – számomra azt is jelenti, hogy a döntéshelyzetek nem kerülhetők el; hiszek abban, hogy vannak hatalmas percek, amelyekben képesek vagyunk nagy változásokra, változtatásokra – az egyedüllét lehetővé teszi, hogy felmérjük a helyzetünket.

– Az Évforduló című, kezdő keretvers Egyed Péter, Egyed Emese bátyjának emlékért is feleleveníti, és az emlékezés szoltáraként is olvasható: „(itt vagy, szabad vagy élni, / Láthatasz, ha látni vágyol. / (...) Más alakban, de itt / élsz.)” Hogyan lehet az emlékezés verse ezüstfonál, amely örökkévalóvá teszi a kapcsolatot az elköltözött szeretteinkkel?

– *Dal gitárra* című valamikori versemet – a *Napsugárban* jelent meg az 1980-as években – kamaszfejjel írtam, felidézve a testvérség ritka, különleges ajándéka-ít. Mára jóslattá változott; a növényekre, madarakra, élővizekre, zenére figyelés révén folytatom a Péter bátyámmal (1954–2018) gyermekkorunkban megkezdett, félszavakból létrejövő dialógust. A málnaág kisarjadása, mi tagadás: házsongárdi üzenet, ide tartozik.

– Jelenthet a vers, a művészet ítéletalkotást, elfordulást a világtól, szabad elvonulást, ezáltal pedig magasabb rendű jelenlétet. Annál is inkább, hogy

a kötet kiemelt verse így zárul: „Halálfia mind, / aki szerelmes lett. / Ítéletem írom: a *Daphné* verset.” Hogyan látja ezt?

– A szerelem nagyon erős érzelem tud lenni, következményeiről nem tanulunk, vagy nem idejében. Inkább felhajtó erejére csodálkozunk rá, alig van eszközünk pusztításait kivédeni. A művészet képes erről látteleket adni, az irodalom is törekszik az értelmezésére egészen az ókori görögöktől kezdve.

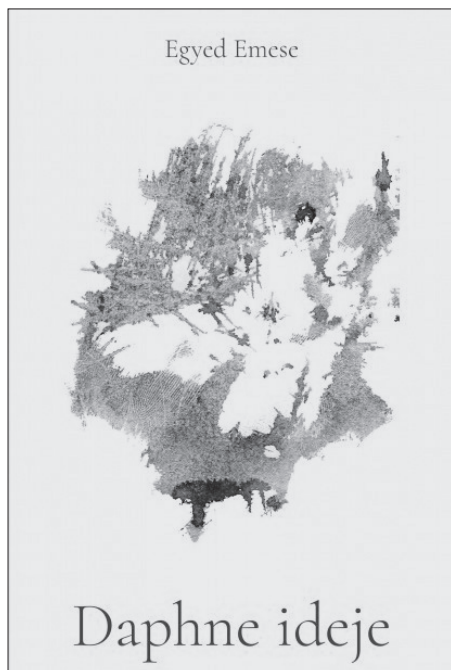
– „A művészet azért adatik meg nekünk, hogy ne haljunk bele az igazságba” – írja Nietzsche. *Daphné*, *Apolón*, *Morpheus*ok, múzsák és nimfák nélkül talán kevésbé értjük a világot. A mitológiai történetek a mesék bölcseseteihez hasonlóan talán annak az irracionálisnak is nyelvet adnak, amely a lepusztult jelentésekben kevésbé kódolható már. Ezek a láthatatlan, elvesztett és elvesztett jelentések hogyan kereshetők vissza a versnyelv és művészet által?

– A jelképek történeteket vonzanak be a szövegekbe, egyszersmind az olvasóra bízzák a jelentések kibontását. Általánosabb időbeliséget is adnak a mindenkori szerző aktuális „közleményének”. A nőről, emberi viszonyokról, a művészetéről, az álom mibenlétéről gondolkozva, már e régi kifejezések kimondásával is dolgozni kezd a képzelet.

– A természetet, a női princípiumot, a szerelmet és a titokzatos átváltozások extázisát is asszociálják a kötet versei. Az átalakulás, átlényegülés láthatatlan misztériumát is megelevenítik. Honnan hozta a vers ezt az őstudást az átváltozásról?

– Meséken és verseken nőtettem fel, a meseszerűen elmondott történetek foglalkoztattak igazán. Amikor az első „megverselésekre” készítést éreztem, bizonyára azt a módot kerestem, amely rövidebb formák és a megtapasztalhatótól eltérő hangnem révén keresi az összefüggéseket a világ dolgai között. A mondóka és a vers képi és zenei elemei együtt hozták létre elég korán a vágyat, hogy valamit én is kezdjek a szavakkal, mondatokkal.

– A *genethliacon* ókori köszöntő műfaj, üdv- és szeretetgesztust is jelent. Ilyen versek is találhatóak a kötetben, teljes ciklust alkotnak, szerzőtársakat szólítanak meg, és nemcsak a szeretet elemi életösztönét, hanem az életadó ölelést és figyelmet is kifejezik. Ezek közt vannak olyan darabok, amelyeknek címettje Orbán Gyöngyi, Ungvári László,

Egyed Emese Daphne ideje című, 2020-ban megjelent kötetének borítója

Ilia Mihály, Király László, Kiss Endre, és sorolhatnánk. Mi a történetük?

– A genethliacon a köszöntő műfajába tartozik, és üdvözlést, köszöntést, megszólítást, valamint tiszteletadást jelent. Balassi és Janus Pannonius is írt köszöntő verset. A köszöntés gesztusa az élet része. A reménység ünnepe minden születés – a születésnapok is alkalmat adnak a kapcsolatok megerősítésére, a név pedig nyelvi természete és a hozzá kapcsolódó kulturális tradíciók miatt alkalmas forma a töprengésre, de akár játékos jóslatok megfogalmazására. Alkalmi versek ezek, engem a barátság felbecsülhetetlen értékére emlékeztetnek, de van olyan címzett, akit akaratomon kívül megbántottam a közreadással.

– A kötet másik aranyfonala a közösségteremtés, és ez verstárlatok szintjén is megvalósul. A Galéria ciklus darabjai elnémítanak, főleg a Tárgylevelek üzenete című poéma. Mi ennek a története?

– Arra kértek, hogy mutassak be egy kiállítást, és úgy tűnt, hogy jobb kedvvel foglalom versbe, és így próbáltam megragadni a képek lényegét. Volt, amikor a zsoboki tárlatról írtam, volt, amikor Árkossy István képeiről kellett írnom a Helikonban. A képekből ötletet kapok, de nem áztatom magam azzal, hogy mindent kifejeztem a verseimmel. Nyelvet is kell találni. És ezek egyfajta befogadói bizonylatok és tanúságtételek. Forró Ágnes képeinél például nem annyira a kék színbe buktam bele, hanem az idő

múlása ragadott meg. Az ő világában a játékosság, a jóhiszeműség és a gyermeki látásmód is megérintett.

– A Daphnéra utaló versek többnyire a kötet fragmentumai és gondolatörvédei. Mi a jellegzetességük?

– Ezek a rövid versek olyanok, mint a feliratok. Sokszor látunk feliratokat, és mi magunk szeretnénk egy olyan üzenetet hagyni valahol, valakinek, különböző helyeken. Egy utcasarkon vagy valami kövön, hogy az legyen egész, teljes üzenet. Lehet, hogy az maga is kép, képen felirat, de a szövegben is van képiség, és a képek közt próbáljuk önmagunkat látni.

– Évekkel ezelőtt kolozsvári autóbuszok ablakán olvashattunk öntől származó versrészleteket. Hogyan emlékezik ön milderre?

– Karácsonyi Zsoltnak köszönhető, mert ő javasolta, hogy kitől válasszanak, és mit válasszanak. Ebben én ludas nem vagyok. Az autóbuszokon olyanok is utaztak, akik nem tudtak magyarul, és csodálkoztak, hogy magyarul is olvashatók versek. Nem emlékszem, nem tudom pontosan, hogy melyik versrészlet volt, csak arra emlékszem, hogy valami frappáns sor lehetett, amelyet lefordítottak két nyelvre. És valaki elküldte lefényképezve az ablakot a felirattal.

**Jó szó a szabadság,
hiszen az életünk is arról
szól, hogy megtanulunk
mindent: járni, érthetően
beszélni, viselkedni,
villával enni stb.**

**És ezt gyakoroljuk a nap
húsz óráján keresztül.**

– A költői extázisgyakorlatok, amelyek alkotás közben beindulnak, a lélek szárnyalását és a szabadságot is felidéznek. Hogyan éli meg ezt a szerző?

– Jó szó a szabadság, hiszen az életünk is arról szól, hogy megtanulunk mindent: járni, érthetően beszélni, viselkedni, villával enni stb. És ezt gyakoroljuk a nap húsz óráján keresztül. És lehet, hogy amikor arra vesszük rá magunkat, hogy verset írjunk, vagy létrehozunk egy plasztikai objektumot, esetleg egy zeneművet, akkor befelé fordulunk, és önmagunkkal diskurálunk. És ilyenkor nem zárjuk ki teljesen a múltunkat, hanem másképpen alkalmazzuk, mint

amikor a protokoll, az etikett, a viselkedés és a norma szerint beilleszkedünk a társadalomba. Ez az önmagunkkal folytatott, más szabályok szerinti társalkodás reményeink szerint mások számára is mond valamit, és mindenképpen benne van az ember lényegi személyisége, sokkal inkább, mint az öltözködésben, a hajviseletben vagy az illedelmes viselkedésben. Tehát jó, ha megtaláljuk az utat egy saját kifejezésformához.

– A kötetben gyógyító varázsigei is megtalálhatók, amelyek emlékeztetnek a másik kötet, a Paian gyógyító verseire. Hogyan értelmezhetők?

– Ezek a darabok – amelyek szerzői szándék szerint gyógyító versek – elvégezték a küldetésüket. Próbáltam valamit tenni Katona Éváért, Jancsó Miklóserért, és sorolhatnám a gyógyulást kívánó versek sorát. A testvérem sokat betegeskedett, de én csak imádságot tudtam írni neki. Felidéztem képeket, emlékeket róla, és ezekből születtek a róla szóló versek. Bár annyit írni, mint amennyit megérdemel a mi testvéri viszonyunk, nem tudtam, de a Daphne ideje a Péter bátyámhoz írt verssel kezdődik.

– Morpheusz nevéből származik a morfium is, amely álmot idéz elő, és megszabadít a fájdalomtól – a kötet egyik ciklusának a címe pedig az, hogy Morpheusz képletei. Miféle képletek ezek?

– A képlet kulcs, szabály és egyszerűsítés is egyszerre. Nem volt nekem elég képekben értekezni, képletekben akartam beszélni. És Morpheusz kapcsán azt is fontos megjegyezni, hogy az álom és a halál közt is van összefüggés, Morpheusz álmokképekben beszél. Hogyan bánik velünk az álom, miként hozza elő a múltat, mond-e valamit a jelenről a jövőre nézve, és milyen eszközökkel tágítja a jelentését a költői beszédnek? Ez mind nagyon fontos. Ugyanakkor a képlet ellentmond a Morpheusz névnek.

– A Vakító létezés című verset elmondása szerint Gergő unokája kérte. Mi a története?

– Az apró csillagászati megfigyelések felidéznek az unokám, Gergő nagyívű csillagászati megfigyeléseit, aki rendkívüli módon foglalkozik a csillagokkal, a bolygókkal és a ködökkel. A Vakító létezés című verset ő kérte tőlem a csillagokról és a bolygókról. Amúgy is él benne az elérhetetlen világok iránti fogékonyság, és azt mondta, írjak egy verset a Jupiterről. Fogtam magam, utánanéztem, hogy mi a helyzet a Jupiterrel, tájékoztam, és örömmel megírtam a verset.

Egyed Emese Francia iskola című kötetét az Erdélyi Múzeum-Egyesület a 2023-as Év Könyve Díjában részesítette. A képek balról jobbra: Bitay Enikő, az EME elnöke, Egyed Emese, Biró Annamária, az EME kiadójának vezetője. Kép: az EME honlapja

Elolvasta, nem volt annyira elragadtatva. De ő egyelőre a számok bűvöletében és a bolygókra való eljutás vágyában ég. Nagyon sokat tud, meg tudja jegyezni

a bolygók történetét, és minden újabb felfedezésről tud. Én a poétikus oldalát látom a dolgoknak, de szerintem ő is a poézis felől közeledik a konkrétum felé.

– **A Kacor és más bábjátékok című kötet varázsmókái a gyermeki világban ka-lauzolnak el, és bábnylven örökítenek meg szép és fájdalmas történeteket. Hogyan születtek a kötet bábdarab-jai, hogyan lehet elbeszélni gyermeki tragédiákat a bábjáték dimenzióiban úgy, hogy megszelídüljön általa akár a világ is?**

– A bábszínház alkalmat ad a játékba feledkezésre, a nézők és művészek közös élményének megteremtésére. Volt darab, amelyet a kolozsvári Puck Bábszínház magyar tagozata kért, volt, amit azért írtam, mert valami nagyon komolyat szerettem volna kifejezni. Így a kötetben együtt vannak már bemutatott és színpadra még nem került bábjátékok. A *Kincskereső kisködmön* című Móra-darab dramaturgiai alapkonceptiója a rendezőtől, Varga Borbálától származik.

– **Nemrég jelent meg Egyed Emese szerkesztésében a Háromszéki költők antológiája. Milyen irodalom-történeti szempontok szerint történt a szerkesztése ennek a kötetnek? A hely szellemének hányféle színe és árnyalata jelent meg az összegyűjtött művekben, amelyeknek a legkorábbi szerzője 16. századi, a legújabb pedig még csak egyetemi hallgató, ugyanakkor a háromszékiség nem kizárólagos összetevője ennek a különleges receptnek?**

– Bizonyára sok antológiát lehetne összeállítani olyan szerzők műveiből, akik háromszéki származásúak vagy a háromszéki tájakon időztek. Ez is szellemi örökség: tágasság, mélység. Örömmel keresgéltem verseket és szó-lítottam meg szerzőket, célom annyi volt, hogy derüljön ki belőle a költészet változatossága, erős legyen benne a mai és ezen belül a fiatal szerzők mezőnye – de a válogatás közben izgalmas párbeszédre találtam egykori-ak és maiak között, és persze a hely érzékelése és a honvágy, vagy az elvontság és a legkonkrétabb politizálás vagy biografizmus között. Remélem, mindenki számára tartalmaz a kötet emlékezetes olvasmányt, felfedezni valókat.

Jegyzetek

1 Egyed Emese: *Daphne ideje*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2020.

2 Egyed Emese: *Paian. Versek*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2017.

3 Egyed Emese: *Briszéisz*. Erdélyi Híradó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár, 2011.

Visky András |

Hány ember László Bakk Anikó?

Az EMKE életműdíjjal tüntette ki a pedagógust, művelődésszervezőt

Hogy hány ember László Bakk Anikó? Nem tudom. A címben fölített kérdésre nincs válasz. A kérdés van, az a válasz. Ha Anikó asszonyra gondolok, akkor mindig eszembe jut megkérdezni – nem, nem is kérdezni, inkább kijelenteni: hány ember László Bakk Anikó.

Aki ismeri őt – és ki ne ismerné? –, könynyűszerrel zavarba jöhet. Látja őt, teszem azt, a Deák Ferenc utcában a Főtér felé jönni a napos oldalon. Szép, őszi nap, nyoma sincs a szeptember végi bágyadtságnak. Anikó asszony jön, ki más, látva látjuk. Ígéretes szatyor a kezében. Nem siet, nem is andalog. Eltökélt és lendületes, tervek ragyognak az arcán. Nem egy, nem kettő, hanem felsorolhatatlanul sok. És valahogy mégsem gondterhelt ez az arc. Legalábbis csak elvétve látszik annak. Nem gondterhelt, de nem is gondtalan, legkevésbé persze gondolatlan. Sokkal inkább a szabadon elfogadott – nem találok jobb szót – *feladat* hullámai formálják mérhetetlenné. Olyanná, amilyennek egy emberi arcnak lennie lehet. De ez, ez a súlyos „lehet”, egyáltalán nem magától értetődő ajándék, tudjuk.

Anikó asszony folyvást megy valahová. De sohasem látom őt sietni: ő nem az idővel birkózik, ezért gondolom, sokan, hozzám hasonlóan, az irigyei. Anikó asszony egy egész városnak – beleértve a Főtéren büszkélkedő Mátyás királyt –, sőt, ennek a szomorú, de talán még nem teljesen humortalan országnak – gondoljunk bátran, nem magabízón Erdélyre –, az ország valamennyi lakójának bír feladatokat adni. Feladatokban egyszerűen kifogyhatatlan. Jön fölfelé a Deák Ferenc utcában, ezt látjuk. De aki mondjuk a Sétatéren át siet valahová, ott is Anikó asszonyt látja. Aki pedig a tüneményes Kakasos templom udvarára pillant a Monostorról aláguruló fáradt troliból, ott is Anikó asszonyra lesz figyelmes. Aki pedig messziről jött vendégeit kalauzolja az Óvárban, abban bízva, hogy Kolozsvár egyetlen királyának szülőházában a lovagteremig felosonhat velük, a lépcsőfordulón Anikó asszonnyal megy szembe. Ő a lovagteremből jön éppen, oly otthonosan,

mintha királyunk személyesen őt bízta volna meg a régi ház olykor nyilván lustálkodó szellemeinek felügyeletével. Mindenütt Anikó asszony van Kolozsváron. Az elmúlt években, lassan évtizedekben ő lett bonyolult otthonosság-élményem egyik legfőbb le-téteményese. És ahogy telnek velem, de hát főként ellenem az évek, azon sem csodálkoznék, ha New Yorkban, a Lexington sugárút és a 92. utca sarkán, legkedvesebb átmeneti otthonom előtt is vele futnék össze, mialatt meg feleségem égre-földre-tűzre-levegőre-vízre esküdözne, hogy ő pontosan akkor Kolozsváron találkozott vele. A várandós anyukák – Kolozsvár legszebb asszonyai, ó! – klubjába sietett éppen, hogy lehetőleg már magzati korban a közös éneklés gyönyörűségének titkaira oktassa a világra készülő romlatlan nebulókat. Anikó asszonyhoz Kolozsvár város nemzedékeinek sorát mélységesen mély pre-natális érzelmek fűzik.

Hány ember László Bakk Anikó? Egyszer azt találtam mondani róla az evangélium szép szavával, hogy hasonlatos ő a kovászhoz, amely nem önmagáért van, hanem azért, hogy kenyérré legyen – nem ő, hanem a gabonaliszt. Ha a kenyér már sokak asztalán gazdagon illatozik, a kovász boldogan eltűnhet, a maga kicsinységének örvendezve várakozhat a következő bevetésre. Kevés kovász az egész tésztát megkeleszti, olvassuk, amiből persze az következik, hogy a sok tészta a kevés kovász híján reménytelenül kevés maga is, tehetetlenül vágyakozó, majdhogynem haszontalan sokaság. László Bakk Anikó, értjük meg a példázatból, nem megszámlálhatatlanul sok ember, és nem kevés ember, hanem egyetlenegy. Elég nekünk egyetlenegynek lennünk. Életre szóló feladat, teljesíthetetlen.

Szeretettel köszöntjük őt díjazása ünnepén.

(Elhangzott az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület közgyűlésén, 2024. április 13-án, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet dísztermében.)

